

KRVAVA RIHTA

I

25. maja 1713

Spet sem v Loki. Po dolgih letih sem se vrnila iz Ljubljane v rojstno hišo na Placu na vrhu klanca.

Z razbijenim in strenim srcem bom zapisala, kaj sem nekdaj doživela v rojstnem mestu. O vsemogoči bog, posodi meni srečo in zdravje, daj žegen, da bodo zapisane besede meni v trošt, drugim v spomin.

Stara ženska sem in sita sem samotnega lebna. Ko pa sem leta 1664 odhajala iz Loke, mi je bilo komaj šestnajst let.

Po smrti mojega ljubega in dobrega moža, zakonskega družeta, doktorja Volka Markoviča, ljubljanskega odvetnika in deželnega tajnika, se mi je Ljubljana zazdela tuja in hladna, čutila sem se tako zapuščeno in revno, da se nisem mogla ustavljati želji, da spet zaživim v domu, kjer sem preživela mladost. Resnično, dokler je mož živel, nisem mislila, kakav božji dar je moža imeti, kateri ženo hrani in brani. Kadar pa je umrl, sem stoprav pomislila, kakov šac sem izgubila. Vsa naša leta so kakor dim ali senca, katera naglo pogine. Človek je kakor trava, katera usahne, in kakor rosa na polju uvene.

Iz Ljubljane sem se vrnila v hišo, ki je bila stoletja last spoštovane družine Kunstl, iz katere je bil moj oče.

Pred več kot sto leti so zaradi luteranstva izgnali zadnjo Kunstlovko v Nemčijo in tam je ostala s svojim možem Janžem Križajem.

Ko sta prišla poslanca loških purgarjev — mestni pisar Jurij Novak in kovač Andrej Haberl v Freising z zahtevo loških purgarjev, naj freisinški gospod prekliče reverz, sta obiskala odvetnika Janža Križaja in njegovo ženo Agnezo v Tübingenu. Jurij Novak se je tedaj zagledal v komaj štirinajstletno Križajevo hčer Barbaro. Čez tri leta jo je pripeljal v Loko in v srečnem zakonu mu je povila tri otroke.

Ko so po tridesetih letih pravdanja loški purgarji le dosegli, da so zamenjali reverz s transakcijo in da so mestni sodnik in svetovalstvo smeli izdajati kupna pisma in prodajati zasegle hiše luteranov, je Nežka, hči nesrečnega luterana Kunstla iz Loke in častita žena spoštovanega odvetnika Janža Križaja iz Tübingena, prodala sedem zlatih verižic, prstan s sedmimi češkimi diamanti ter ogrlico s sedemindvajsetimi rubini in kupila za svojega vnuka Jurija, sina pisarja Jurija Novaka, nekdanjo Kunstlovo hišo na Placu.

Moj gospod oča, trgovec Jurij Novak, so se oženili 1640 leta z mojo materjo Marijo Katarino Waffler. Iz zakona sva se v tej hiši rodila dva otroka. Moj brat Janez Baptist je umrl komaj leto dni star za božjastjo ali epilepsijo, mene,

Viktoro Marijo, pa sta oče in mati razvajala, kot da bi vedela, da bom zadnja iz njunega rodu.

Leta 1649 je pridrl v naše kraje spet neljub gost, kuga je spet regirala v naših krajih. Čeprav so se po vseh cerkvah, v Crngrobu in na Suhi, pri Sv. Jakobu, v Špitalu in na Fari podložni in žlahtniki andohtljivo priporočali sv. Roku, ki ima posebno moč in gnado čez to strašno bolezen, je kuga samo v Loki spravila v grob nad osemdeset purgarjev, med njimi tudi mojo gospo mater.

Oča nikoli niso preboleli materine smrti. Preveč so skrbeli zame, izpolnjevali so mi nespametne otroške želje, vodili so me s seboj v najbolj ugledne hiše, mi kupovali igrače in židane gvante. Nobenega dela nisem imela. Dekla Micka je opravljala vsa dela v kuhinji in v hiši. Tudi v štacuni mi ni bilo treba pomagati, saj so oča trgovali z rudami in železom in so prihajali le tovarniki z Rudnega, Železnikov in celo iz Kroke k očetu v štacuno.

Branja, pisanja, računanja, pa še ročnih del in šivanja so me učile prečastite gospe klarise v njihovem kloštru. Otroška leta sem preživljala brezskrbno, tako kot vsa placarska dekleta, ki so imela bogate in spoštovane starše.

Leta 1660 pa je 7. oktobra na dan svetega Janeza izbruhnil strašen požar na Placu. Zagorelo je v zadnji kamri mestnega peka, ki ima svojo hišo zraven Rotovža. Pogorelo je petintrideset najlepših hiš na Placu, kapela sv. Trojice in samostan sv. Klare. Tudi zgornji del naše hiše, ki je bil daščen, je vzplamtel kot bakla.

Spala sem v kamri v zadnjem delu hiše zraven Mickine čumnate. Začutila sem, da me nekdo trese za ramena. Zaspano sem odprla oči in zagledala očeta v čudni rdeči svetlobi, za njim je stala Micka. Zmeraj sem videla Micko z ruto na glavi, ki jo je zavezovala pod vratom, in v nabrani črni kikli. Tokrat pa je imela na sebi dolgo zmečkano srajco. Osivela drobna kita ji je bingljala po hrbtu.

Okna moje kamre so bila rdeča od ognja, ki je zajel ves Plac in odseval čez Lonttrk in še naprej proti Suhi in Trati. Od Sv. Jakoba, ki je naš sosed, je udarjalo plat zvona. Ogrnila sem debelo ruto in vsi trije z očetom in Micko smo se spustili po štengah v vežo. Na Placu je bilo svetlo in polno ljudi. Vsi so hiteli proti Gradu. Stali smo ob zaprtih grajskih vratih. Spodaj pod nami pa je Loka žarela v prečudoviti svetlobi. Iz lesenih streh so se vilj visoki rdečkasti plameni, kajti vsi zgornji deli naših hiš so bili leseni in polni otave. Gost črn dim se je dvigal iz mesta proti nebu. Zagledala sem strgan oblak in skozi krvavordeči firmament so sijale zvezde in zlat polmesec. Veter je gonil oblake po nebu. Hiše so žarele in spreminjale mirno mesto v krvav in vekajoč pekel. Do gradu se je dvigalo kričanje in stokanje. Drobne črne postave pa so se rinile okrog šterne na Placu. Oče nama je naročil, naj z Micko ostaneva pri gospeh na Gradu, sam pa je odhitel v mesto.

Končno je grajski valpet le odprl železna vrata in ženske smo se vsule na grajsko dvorišče. Gospa Fruebergerjeva, žena bogatega zlatarja in mestnega sodnika, se je vrgla na kolena, dvignila sklenjene roke proti nebu in glasno zahlipala:

Oča naš nebeški!

Ženske so pritegnile:

Pomagaj nam!

Gospa je nadaljevala:

Mati vsega dobrega! Prosi ljubega sinu za nas! Sveta Marija, ti devica, lepota apostolov, roža angelov, hrepenenje patriarhov, čistot devic.

Glasno smo odgovarjale:

Prosi za nas uboge grešnike, obvaruj nas pred ognjem in vsem hudim, sedanjim in prihodnjim.

Komaj je gospa utihnila, se je oglasila naša Micka, ki je znala polno starih molitev:

Dim gre iz tvojega nosa in požrešen ogenj iz tvojih ust, da se od neba bli-ska. Šotor okoli tebe je teman, megla je pod tvojimi nogami. Obvaruj naše telo in leben, vse naše hiše in pohoštvo, da se ne vname od hudega ognja, oba-ruj pred vsem končanjem. V glih viži tudi obaruj sad na polju pred vsako ško-do. Daj, da bodo tvoji ljubi angeli noč in dan naši varuhi in vahtarji, da nas pred ognjem, hudičem in vsem zlegom obarujejo.

Gospe pa so pozabile na nesrečo, ki je prišla nad naše mesto, in kmalu sem slišala samo Mickin piskajoči glas, ki je skušal prevpiti govorjenje mestnih go-spa. Posebno hčeri grajskega protipisarja gospoda plemenitega Korbinijana Fürnpfeila Marija Ana Jožefa in mlajša Marija Katarina Cecilija sta kar na-prej klepetali, da je njuna gospa mati v Ljubljani, pa sta zato sami z deklami pribežali na Grad. Rada bi ju vprašala, kje je njun brat Vid Ferdinand, studiosus v Benetkah, ki mi je bil čez vse vseč, pa si nisem upala.

Ogenj je pojenjaval. Spomnila sem se na očeta. Pustila sem Micko med žen-stvom in se spustila po klancu proti Placu. Od zgoraj je mesto žarelo v tisoč rdečih in zlatih farbah, spodaj pa je bil Plac podoben ugaslemu ognjišču, če-prav je ogenj še zmeraj udarjal skozi okna in zidovje in iskal nove hrane. Hitela sem mimo Schwarzove hiše čez Plac in zagledala ocrnele zidove naše lepe ponosne hiše. Ves zgornji del se je sesul v žerjavico in pepel. Oča je stal ob po-gorišču, obleka je bila zoglenela, v obraz je bil čisto bel, lase pa je imel osmoje-ne. Z roko si je brisal oči, ki so bile od dima čisto rdeče in zatekle. Na drugi stra-ni Placa so se dvigali plameni iz kapele Sv. Trojice. Micka, ki je pridrvela za mano z Gradu, pa je pravila da je ogenj zajel tudi samostan častitih klarisinj.

Do jutra smo Placarji stali ob pogoriščih in prenašali špampete, mize, skrinje in drugo opravo v spodnje prostore. Mimo nas so nosili opečene v Špi-tal na Lontrku. Iz štacune, ki ni bila poškodovana, je oča prinesel železno skrinjico, v kateri je hranil cekine. Z Micko pa sva nalagali v veliko leseno skrinjo žaklje z moko in cukrom, steklenice z oljem, čebriček masti in odeje, ki jih je Micka pobrala s špampetov.

Povzpela sem se na prvi štuk, ki je bil brez strehe čudno prazen in žalo-sten.

Ni se še zdanilo, ko so pridrveli ljudje iz okoliških vasi v mesto. Pri nas so se oglasili daljni očetovi žlahtniki iz Pungerta, stari Bernard Kunstl in nje-gov sosed Gregor Štrekelj.

Oča se je odločil, da se zatečemo v staro Kunstlovo hišo v Pungertu.

II

Žalostna je bila pot skozi Puštal in Hosto v Pungert. Strica sta naložila na lojtrski voz našo skrinjo, naju z Micko pa je oča peljal v našem z modrim suknom preoblečenim vozičkom z dvema posrebrenima laternama, pred kate-rega so zapregli Zofkeževega šimelna, proti novemu domu.

Vso zimo smo preživali na Kunstlovi kmetiji, ki je zadnja v vasi, prav pod hosto, skozi katero se vzdiguje strma pot na Osovnik. Zame so bili to radostni časi, čeprav nas je zadelo takšno gorje. Spoprijateljila sem se s Kunstlovimi vnuki in vaškimi fantini. Mojih let sta bila trinajstletna Kunstlova Barbara in petnajstletni Štrekljev Gregor. Kaj vse smo počeli. Na potoku, ki teče pod vasjo, smo postavljali lesene mlinčke, s slamico smo bezali murnčke iz lukenj na travnikih, iz rigelčkov smo pletli vence in se podili po senožetih. Oča so jahali vsako jutro v mesto in se vrteli okoli zidarjev, ki so gradili zgornji del naše hiše.

Nekoč pa smo se z Gregorjem in Barbaro povzpeli k Bernikom, ki imajo kmetijo Osoje pod Osovnikom in so najbližji Kunstlovi sosedje. Bila je že pozna jesen in drevje je žarelo v rjavkasto rdečih barvah. Zadihani in zadovoljni smo vstopili v osojniško domačijo. Hiša se je trla od samih otrok. Sedeli so ob široki peči, ki je kar žarela od toplote, kajti osojniška mati so pravkar vzeli iz peči velike hlebce lepo zapečenega kruha. Dekleta so zbiralala orehe, dva fanta pa sta popravljala lopate in vile. Ko so nas zagledali, so prenehali z delom in oči so se jim zasvetile.

»Ste le prišli!« je planila Jera in že prinesla veliko skledo hruševe vode. Iz veže je stopila mati. Gregor je povedal, da sem Kunstlova zlahtnica, Novakova s Placa.

»Zate bom spekla cvrtje iz jajc, ker si s Placa,« se je obrnila k meni. Zaredela sem, Gregor pa je povedal, da sem Kunstlova in da jem tako kot Kunstlovi otroci močnik z leseno žlico in iz skupne sklede. Meni se je zdelo dobro, da me šteje med svoje in da me je rešil zaničevanja in zmrdovanja.

Oča Osojar je v kevdru kupal v veliki kadi češnje za žganje in ni mogel pustiti dragocene tekočine. Zato smo vsi trije šli po temnih štengah v kevder. Ves zaraščen v obraz, v velikem plavem firtahu je stal ob veliki glažovnati posodi, v katero je po cevi kapljalo žganje. Še pogledal nas ni in komaj pokimal je na naše pozdrave. Gregor, ki je že večkrat z očetom kupal žganje, pa je hitro našel prave besede in temnega moža spravil h govorjenju. Menila sta se o letini, pa o kuhanju žganja, pa o živini, pa o čimžih. Osojski gospodar ni maral našega mesta, jezil se je na novega glavarja gospoda plemenitega Lampfrizhaimba, ki mu je nespoštljivo pravil stari razbojnik, volk, tat in celo ubijalec. Togotil se je zaradi jajc, lanu in zaradi vola, ki ga je moral oddati na Grad ob smrti starega očeta. Takrat sem le nerada poslušala ostre besede in takšno govorjenje se mi je videlo nadvse nespoštljivo in pregrešno, saj nisem slutila, da bom kmalu spoznala, kakšen razbojnik se skriva v prelepem belem loškem gradu, ki sem ga takrat s takim ponosom gledala z vrha Osovnika.

Grehče se je pa možato pridružili hudemu govorjenju.

»Mislite, da je pri nas drugače! Grajski so nam poslali soldate, ki niso popili samo mošt, temveč tudi sadjevec, pa zadavili tri kure, pa nič nam niso dali za jerpergo...«

Tako so minevali lepi dnevi, ki smo jih preživljali v Pungertu pri naši zlahti.

Spomladi 1661 smo se vrnili v mesto v dvonadstropno zidano hišo na vrhu klanca. Zidarji so pohištvo v redu ravnali in oča so kamre napolnili z dragim in lepim blagom.

1. junija 1713

Čprav sem še v črnini, saj je minilo komaj dva meseca od smrti mojega ljubega in spoštovanega moža, me loški purgarji kar zasipajo z vabili. Kako dobro vem, da niti eno vabilo ne velja revni Viktori Novakovi, hudičevi konkubini, kakor so me purgarji pred petdesetimi leti zmerjali, temveč spoštovani vdovi ljubljanskega odvetnika, deželnega tajnika, polkovnega svetovalca in sodnega zastopnika loškega gospostva doktorja Volka Markoviča.

Dobrotljivi bog, sveti oča, me je iz gnade v sveti zakon poklical! Moža sem se bala, častila sem ga in ljubila in si nisem obenega drugega želela.

Moj mož ni le dosegel v učenosti častne naslove, temveč je čez vse spoštoval učenost in znanost. Komaj šestnajst let mu je bilo, ko je postal *baccalaureus philosophiae*, na Dunaju je študiral *philosophiam moralem* skupaj z mojim stricem, materinim bratrancem Janezom Kunstlom. Bil je sloveč advokat in sedel je med oblastniki te dežele.

Sekretarjeve, kot smo doma klicali Markovičeve, sem poznala od otroških let, čprav sta gospod doktor Markovič in njegova prva žena Lorencija živela v Ljubljani. Gospod sekretar se je vsako sredo vozil iz Ljubljane s kočijo na loški Grad. Po opravljenih poslih se je ustavljal pri mojem očetu, ki ga je poznal še z Dunaja, kjer se je oča učil trgovskih ved. Rada sem ju poslušala, ko sta sedela v naši jedilnici, pila rebulico in se pomenkovala o davnih časih in o študentovskih šalah na Dunaju.

Tudi gospa sekretarjeva se je včasih pripeljala z možem, pa sem se bala njenih obiskov. Bila je nad vse dobra gospodinja, zdela se mi je čez vse lepa in elegantna, pa se mi je videlo, da gleda postrani naš dom, ki je bil preprost in skromen, saj ni bilo matere, da bi dajala domu toplino. Čprav je Micka skuhalo telečji jezik z majonezo in spekla grisovo torto in jo prelila z mrzlim mlekom, kar se je nam vsem zdelo čez vse imenitno, sem vedela, da v Ljubljani jedo boljše in dražje špiže.

Gospod sekretar se je rad pošalil z menoj in večkrat nagovoril očeta, da mi je dovolil, da sem šla na Lubnik ali na Križno goro z mestnimi deklinami in fantini. Nekoč sem mu zaupala, da mi je všeč Fürnpfeilov Vid, pa mi je resno dejal:

»Vika, Fürnpfeilovi niso zate! Saj še njihovega imena plemeniti Pfeilhaimb ne znaš napisati, pa še izgovoriti ne. Ne misli, da bodo vzeli placarsko trgovčevu hčer v svojo bogatijo! Zapomni si: bogatinom je njih blago kakor trdno mesto in kakor visok zid zgrade okoli njega.« Tudi loške babe so pravile, da je Fürnpfeilova gospa tako domišljava, da je še svojim hčeram dala po tri imena pri krstu, sinu pa dva. Za rajnkega gospoda Korbinijana Fürnpfeila pa so pravili, da je moral pustiti protipisarsko čast, ker si je za cekine presvetlega škofa in za krajcarje ubogih podložnih kupil največjo hišo v Loki, Siegesdorferjevo velikansko poslopje ob kamnitem mostu.

Pa nisem poslušala gospoda sekretarja niti placarskih opravljk, ampak vse noči in dneve mislila na lepega Vida Ferdinanda, ki je poleti preživil po čitnice pri svoji materi v Loki, pozimi pa se je učil v Benetkah v šoli učenega gospoda Inocencija Perinija trgovske korespondence, računstva in knjigovodstva.

Ime Vid Ferdinand se mi je tedaj videlo kot žlahtno kadilo iz apoteke, bilo mi je sladko kot med v ustih in imelo je okus po žlahtnem vinu!

Zidarji so do konca sezidali drugi štuk na naši hiši in vzdali vanj velika okna, ki so spredaj ponosno gledala na Plac, zadaj pa na Sorško polje, na Suho, Smlednik, Kamniške planine ter Šmarno goro, ki je zakrivala pogled na naše glavno mesto Ljubljano.

Izbe v drugem štuku pa so bile prazne in puste, dokler se ni vselil vanje s svojo kancelijo gospod protipisar Jeremija Grundler, Vidov stric, ki je raje uradoval v mestu kot na Gradu. Gospodstvo je najelo vse prostore v drugem štuku in v njih namestilo protipisarjevo kancelijo. V njih sta ob ponedeljkih, sredah in petkih sprejemala purgarje in podložne gospod protipisar in njegov pisar Maks Pogačnik. Maksl je bil krčmar in podložni so vedeli, da v pravih in prošnjah uspe le tisti, ki v Makslovi pivnici čim več zapije. Podložni Maksa niso marali, ker je z grajskimi hlapci lovil podložne fantine za vojake. Ponoči jih je z biriči zvezane kot živino gonil na Grad. Podložni so ga med seboj klicali štacunar z ljudmi in trdili, da je hudoben, samovoljen in podkupljiv. Tudi gospoda protipisarja podložni niso spoštovali.

Čeprav sem vse to vedela, se mi je vseeno zdelo dobro, da ima Vidov stric prav v naši hiši svojo kancelijo.

IV

21. junija 1713

Včeraj, v sredo, sta prišla iz Pungerta sestrična Barbara in njen mož Gregor Štrekelj. Barbara je moja najljubša žlahtnica, edina, ki sem ves čas, vseh petdeset let, kar me ni bilo v Loki, imela zveze z njo. Omožila se je s sosedovim Grehčutom, ki nama je bil tisto zimo, ki sem jo kot otrok preživela v Pungertu, dober tovariš. Takrat smo bili otroci, danes pa smo stari. Gregor ne da domačije zetu in zato še zmeraj z Barbo gospodarita na Štrekljevini. Oba hkrati sta pripovedovala, da so polje v Pungertu prizadeli toča, rja, snet in hudo vreme in da so pustošili pridelke kebri in gosence. Barbara je zdelana od vsega hudega. Gregor pa se pritožuje čez grajske. Že maja so mu poslali petdeset konjenikov, ki so zasedli s konji njegove štale, soldati pa so poležavali po skednju, vlačili so se po hiši in praznili kevdre in shrambe. Gregor je šel na Grad k protipisarju Ivanu Jakobu Kosu in zahteval, naj mu gospodstvo povrne škodo. Barbara pa je ostala pri meni.

Čeprav se osemindeset let nisva videli, sva čutili, da sva svoji. »Vika, čeprav si gospa, jaz pa stara utrujena kmečka baba, čutim, da si še zmeraj naša kost in naše meso.« Prijela sem Barbaro za roko in jo poljubila na lice. Začudeno me je pogledala. Pozabila sem, da se kmečki ljudje ne kušujejo med seboj in sploh ne kažejo, kaj čutijo.

»Barbara, nisem pozabila, kako je bilo, ko so naju pred pol stoletja loški imenitniki z Johano izgnali iz mesta in si naju čakala pred Vodnimi vrati in naju kar sama odpeljala na vašem zapravljičku v Pungert.«

»Kakšne pa ste bile, uboge reve, pretepane in preplašene, pa še tako mlade. Kdo bi se vaju ne usmilil,« je mirno odgovorila Barbara. »Vsi smo vekali, ko naju je gospod doktor Markovič ponoči odpeljal s svojo kočijo mimo Sore in Medvod v Ljubljano,« je pritegnila Johana, ki je prinesla v sobo pladenj krhkih flancačev in tri skodele kofeta. Johana se je v Ljubljani oprijela mest-

nih navad in nad vse rada postregla z novo pijačo, kofetom, čeprav sem ji pri-povedovala, da velezaslužni medicus gospod doktor Franciscus de Coppinis meni, da kofe dela iz možatih ljudi babe in vpliva ne le na telo, temveč tudi na dušo »Barbara, povej, kako se imaš, kako je pri vas!« sem nestrpno silila v svojo žlahtnico.«

»Ne more biti slabše,« je Barbara vzdihnila, »mislila sem, da bo bolje, ko bom stara, da se bom odpočila, pa naš kar naprej nekaj tuhta in se togoti in ves čas se bojim, kdaj bodo grajski pridrveli in nam vse pobrali.«

Pri Svetem Jakobu je že zdavnaj odzvonilo poldne in Johana naju je vabila naj poskusiva vsaj juho z zakuhanimi štrukeljčki, preden se z Gregorjem vse-demo v jedilnici k južini, ko se je prikazal Gregor na našem ganku.

»Še poslušati me niso hoteli, kaj šele, da bi mi povrnili škodo!« je skoraj zavpil na nas.

»Pa so te sprejeli?« sem dregala vanj.

»Gospod protipisar je pridrvel z izpačenimi usti na gank, kjer sem čakal. Migal je z očmi, drukal z nogami in kazal s prsti, naj se izgubim z Gradu. Vedel sem, da v svojem srcu misli zgolj hudo in izpačeno, vedel pa sem tudi, da bodo prišli časi, ko se bo obrnilo. Jim bomo že pokazali! Še prosili nas bo-do tako kot gospoda na Tolminskem svoje podložne,« je nadaljeval in brez pozdrava vstopil v kuhinjo.

»Pa ja nisi preveč govoril in robantil,« je vpadla Barba v njegovo pri-povedovanje.

»Tiho bodi, ko nič ne veš!« se je osorno obrnil k ženi.

»Tudi ti, Vika, ne veš, kako je na kmetih, ko moramo glavarju zbirati jajca, oddajati najboljšo pšenico, rž, oves, mu pripravljati drva in presti zanj volno. Pa še fantine nam lovijo za vojsko, da jih pobija gospoda in morijo Turki,« se je obrnil k meni.

»Meni to praviš, Grehče, ali si pozabil, kako je bilo z menoj na Gradu?« sem odvrnila in pomislila, koliko časa je bilo treba, koliko ljubezni in razume-vanja, da sem pozabila na grozote, ki sem jih prebila na loškem Gradu, pa kako malo je bilo treba, da se mi je spet zameglilo pred očmi, da sem začutila solze, ki so me tiščale globoko v prsih, in togoto, ki je rasla v meni. V mislih sem spet zagledala pohotne gospode, ki so v dvorani na Gradu gledali, kako je ljubljanski rabelj med mukami izpraševal nedolžne ženske, pili rebulico in se peklensko režali pretepeni Viktori, hčeri častitega trgovca s Placa, junaškega bojevnika Jurija Novaka. Nekaj se je pretrgalo v meni in pozabila sem na dolga leta, ki sem jih prebila med visoko ljubljansko gospodo ob strani spoštovanega in učenega gospoda doktorja Markoviča. Čisto gotovo sem vedela, da sem se vrnila v Loko zato, da se maščujem za krivico in sramoto, ki so jo grajske zve-rine napravile mojemu očetu in meni. Obrnila sem se h Gregorju:

»Če boste šli zoper grajske, Gregor, računajte name! Veliko sem se nau-čila v mestu, bolje poznam grajsko svojat kot vi in pomagala vam bom!« Bar-bara in Johana sta me začudeno in prestrašeno gledali in nič nista rekli, Gre-gor pa se je obrnil k meni:

»Viktora, obljubila si! Verjamem ti, ker vem, kaj so počeli s teboj!«

Ko sta Barbara in Gregor odhajala po naših štengah v vežo, sem se poču-tila lahko in močno, srce pa je polno sovraštva do tiranov in hkrati ljubezni do vseh zatiranih.

25. julija 1713, na dan sv. Jakoba, loškega patrona

V mestu je semenj. Johana je scvrta flancate in bobe. Iz temne kuhinje vablivo diši po cvrtju in zdi se mi, da bo zdaj zdaj prišel iz štacune oča in sedli bomo za pogrnjeno mizo v izbi zraven kuhinje in se veselili semnja. Pa očeta in Micke že zdavnaj ni več in v veliki hiši sva sami z Johano. Štacuna je prazna in zapahnjena za železnimi durmi.

Odločila sem se, da se po litanijah zglasim v puštalskem gradu, kamor me je povabila prijateljica Liza. Z Lizo in njenim možem Markom Oblakom smo se večkrat srečavali v Ljubljani, oba pa poznam še iz otroških let. Markov oča je bil doma v Lučinah, tam je imel štiri hube. Marko pa se je lotil trgovanja. Darove, ki jih je dobil po očetu, ni hudo nugal in ferahtal, ampak povečal. Kupil je hišo v Loki, posestvo pod Ceglom ob Poljanščici in nato celo puštalski grad. Ker se je proslavil v boju s Turki, ga je naš najvišji gospod cesar prištel med plemstvo in mu slovensko ime prestavil v nemško špraho. Moja prijateljica Lizika pa je tako postala baronesa Elizabeta plemenita Wolkensperg von Ziegelfeldt. Marko je pred nekaj leti kupil še posestvo v Postojni in se veliko družil s primorsko gospodo. Liza pa je govorila, odkar je postala baronica, le še z loškimi plemeniti. Ker pa je vedela, da so me v Ljubljani vabili v najuglednejše hiše in da so mojega rajnega moža klicali na Dunaj in celo na cesarski dvor, me je povabila na njihov vrt na popoldansko južino. Tam so se zbrale najuglednejše loške gospe, da se seznaniijo z grofico gospo Antonijo Coronini iz Tolmina. Gospa se je pred razjarjenimi tolminskimi puntarji zatekla k Oblakovim v Loko.

Marko je na novo zasadil vrt pred grajskim poslopjem. Sredi lepo urejenih gredic z gartrožami, nageljni in srčki je dal napraviti dve kadunji s pravimi vodometi. Na veliki guncenci pa so sedeli štirje mestni fantini in se smeje pogovarjali z mestnimi deklinami, ki so se drenjale na leseni klopi nasproti guncence.

Elizabeta me je peljala h kamniti mizi pod češnjo. Gospe, ki so sedele na kamnitih klopih okoli mize, so bile stare, debelušne in rdeče v obraz. Govorile so druga čez drugo in njih govorjenje se mi je zdelo kot kapanje dežja, ki ne prejenja. Med njimi pa sem opazila tudi mlado in čedno žensko, ki je bila gotovo gospa grofica Antonija. Pravkar je pripovedovala:

»Ne morete si misliti, kakšne pošasti so naši kmetavzi. Ne rečem, da je glavni dacar Bandel svetnik, pa bi ga vseeno gospoda morala braniti, ko so mu puntarji razdrli hišo na Studencu, odkrili streho in razbili opravo!«

Ko so me gospe zagledale, so umolknile.

Kako sem se začudila, ko mi je Liza naštevala njihova imena. Fürnpfeilovi hčeri Marija Ana Jožefa in Marija Katarina Cecilija sta bili pred petdesetimi leti lepi kot rozni kaplji, sedaj pa sta debeli, napihnjeni stari babi. Ana se je primožila na Šefert, vzela je bogatega trgovca Janeza Gotharda Lukančiča. Katarina pa je za teto pri bratu Vidu v veliki hiši ob Kamnitem mostu. Vsako popoldne se vozi s kočijo na Šefert k sestri, da tam skupaj opravljata loške purgarje in zlahtnike.

Spoznala sem tudi ženo svojega nesojenega ljubega gospo Marijo Sidonijo, hčer deželnega svetnika Matija Strobla. Gospa Sidonija je suho ženšče s špičastim nosom in nezdravo belo poltjo. Kar tri zlate ketne si je ovila okoli nagu-

banega vratu in obesila nanje zlate medaljone s podobami obeh sinov in moža Vida. Na suhe, z modrimi žilami preprežene roke, pa si je pripela pet zlatih zapestnic.

Vsa lepota loških žlahtnic je bila v spletanju las, v obešanju zlata in v oblačilu gvanta. Kako dobro vem, kaj prinese blago in bogatija s prevzetnostjo vred. Vem, da vse tjakaj gre kakor senca.

Gospa Sidonija pa je kar zažarela, ko me je zagledala:

»Pa sem vas le spoznala, ko sem toliko slišala o vas!«

Pred leti bi zardela in hudo bi mi bilo, toda petdeset let in varnost, ki mi jo je dalo zakonsko življenje, predvsem pa spoštovanje, ki mi ga je pokojni mož neprestano izkazoval, so me spremenili. Nisem se sramovala ljubezni, ki sem jo nekdanj čutila do Vida Ferdinanda, njenega moža, in ni me bilo sram, da so me zaradi te ljubezni, ki je bila odkrita, brez računov in res iz srca, zasramovali in krvavo mučili. Obrnila sem se k njej in se nasmehnila:

»Tudi jaz sem vesela, da spoznam blagorodno gospo, ki jo je gospa Ana Marija, vdova spoštovanega gospoda protipisarja Fürnpfeila, izbrala svojemu edinemu sinu!«

V meni pa je vrelo. Vedela sem, da so loške gospe, ki se duše od dolgega časa in brezdolja, nalašč pripravile srečanje med Viktoro Novakovo, prekleto hudodelko, hudičevo konkubino, a vendarle zakonsko ženo spoštovanega ljubljanskega odvetnika doktorja Volka Markoviča, in gospo plemenito Fürnpfeilovo, Vidovo ženo.

Liza je ponujala rahle kipnike, čokoladne prestice in breskovo bovlo. Ženske pa so komaj čakale, da dekla prinese novo pijačo, kofe, ki so ga sladkali s cukrom in pile po požirkih.

Obe Fürnpfeilovi hčeri sta me prebadali z očmi in se obračali le k novi znanki grofici Coroninjevi.

Edini moški, gospodar Marko Oblak, ki sem ga tako dobro poznala še izza otroških let, saj sem se z njim igrala na Placu in Zagradom, se tepla za frnikule pred Šmitkovkino štacuno in se pozneje srečavala z njim v mirnem domu svojega moža v Ljubljani, me je bil resnično vesel.

»Vikica, prav je, da si prišla domov. Saj veš, da si naša! Volk je bil res naš prijatelj in nikoli ga ne bomo pozabili!«

Ob njegovih besedah mi je bilo toplo in vesela sem bila, da sem se vrnila domov, čeprav mi je ženska družina vzela veselje do smeha in govorjenja.

Gledala sem fantine na guncenci in tri placarska dekleta. Med njimi sta bila Vidova vnuka Korbinijan in Volk. Fantini so se postavljali na novi guncenci in vabili dekline na vrt in na Kalvarijo, na hribec za puštalskim gradom. Marko je dal na griček zgraditi široko pot in ob njej sezidati enajst kapelic s podobami križevega pota, na vrhu pa postaviti kapelo z božjim grobom našega izveličarja Jezusa Kristusa v zahvalo, da so mu leta 1708 dali diplomu o podelitvi deželanstva.

Vse je bilo tako podobno popoldnevu pred več kot petdesetimi leti.

VI

Očeta je pred petdesetimi leti, mislim da leta 1663, povabil protipisar gospod Jeremija Grundler na vrt svojega rajnega svaka Korbinijana Fürnpfeila, čigar prva žena je bila protipisarjeva sestra.

Korbinijan Fürnpfeil se je tretjič oženil z Ano Marijo, hčerjo briksen-skega svetovalca, in imel z njo tri otroke. Vse gospodstvo je govorilo o bogatiji, ki mu jo je prinesla za doto. Ugibali so o tri tisoč goldinarjih, o trinajstih zlatih verižicah, trinajstih ogrlicah s koravdami, petih zapestnicah in o srebrni kredenci. Rajni protipisar Korbinijan Fürnpfeil je nezaslišano obogatel, s podkupovanjem in goljufijo si je pridobil pristavo v Spodnjem Karlovcu s tremi vrtovi ter vrt pri zgornjih mestnih vratih s poletno hišico. Novi vrt, ki ga je dal starec razdeliti na kvadrate in posaditi s sadnim drevjem, na katero je cepil po dve ali celo štiri sorte sadja, je vdova Ana Marija dala obdati z ograjo in ob njej nasaditi rdeče gartrože.

Takrat sem šla z očetom ob Grabnu proti grajski planoti. Vstopila sva skozi lesena vrata na senčnat vrt, kjer je bilo polno gospode. Sedeli so za dolgo leseno mizo in gospa Ana je natakala pivo v velike vrčke. Še preden sem se razgledala po vrtu, sta pritekli Fürnpfeilovi dekleti in me odvedli v letno hišico. V temačni lopi je dišalo po lesu in vlagi, ki se je dvigala iz postane vode grajskega grabna.

Še danes se čisto natančno spominjam majhnih izbic, še manjše kuhinje, nizkih klopi in mizice z majhnimi skledami in žlicami. V kuhinji pa je bilo pravo zidano ognjišče.

»Samo za najine punčke so nam oča dali narediti tole bajto,« je pripovedovala Marija Ana.

»Dobro nama je bilo, dokler so živeli oča, ki so imeli vsega preveč.« je ponosno dodala Marija Katarina. »Kar sva si izmislili, so nama kupili!«

Tiho sem gledala nezaslišano igrāčo in občudovala obe dekleti.

Posedle smo po majhnih ležiščih, ki so bila pokrita z umetno ustrojenimi kožami mladih žrebičkov.

Tedaj pa sem zagledala med vrati Vida Ferdinanda. Že dolgo sem ga opazovala na Placu, ko je počasi stopal mimo naše hiše. Kako drugačen je bil od loških fantinov. Imel je zaručane svetle lase in jekleno sive oči. Bil je vsaj za glavo višji od mojega očeta, ki se mi je zdel največji, najpametnejši in najbolj močan človek na svetu.

Vid se je obrnil k meni:

»Pozdravljena, cara bella! Vesel sem, da si prišla k nam!«

V izbo sta vstopila še Pogačnikov Maks in Prenerjev Lojze. Fürnpfeilovi dekleti sta hoteli, da se igrāmo »gospod kapucinar je kapico izgubil«, igrā, ki je bila v Loki najbolj priljubljena, kar so gospodje kapucini zidali kloster pred Vodnimi vrati in se začasno nastanili na Placu v hiši nasproti naše. Igrā so starši prepovedovali in tudi gospod na prižnici so govorili, da take posvetne igre peljejo naravnost v pekel in večno pogubljenje zaradi nespoštljivega in nemarnega imenovanja častitih gospodov in posebno zaradi kazni, ki so bile vse prej kot primerne za otroke spoštovanih purgarjev in plemenitih.

Ana je že hitela:

»Gospod kapucinar je kapico izgubil, kdor jo najde, naj jo da nazaj! Rjavi!« se je obrnila k Pogačnikovemu fantinu.

»A jaz, jaz že ne!« je odgovarjal Maks.

»Ta modri!« se je Ana nalašč zmotila in oddala za kazen zlat prstan, ki ga je snela s prsta.

Tako so nadaljevali z igro in tudi mene pridobili za smeh in veselje. Po-
brali so mi verižico, srebrni obesek, roževinasti glavnik in belo ruto. Maks je
delil kazni, da si z njimi odkupimo predmete, ki so nam jih zaplenili. Deklini
sta vreščali, se smejali in odhajali posamič z Maksom in Lojzetom v sosednjo
izbo.

Tudi jaz sem si odkupila verižico in srebrni križ s Križanim v sosednji
izbi skupaj z Vidom.

Tedaj sem prvič v življenju kušnila moškega. Vid me je prijel za obraz in
pritisnil vroče ustne na moje. Pred očmi se mi je prikazala zlata, rdeča in ze-
lena zarja. Mislim, da mi je bilo tedaj najlepše v življenju. Od vsega začetka sem
trahtala po Vidu, od začetka sva bila on in jaz eno srce. Takrat sem ga gledala
zgolj z očmi svojega srca in kar vpijala vase njegove besede, ko mi je pravil, da
njegovo srce želi po meni in da je z menoj dobil največji šac v življenju. Ne-
srečnica, nisem vedela, da se pred mano zgrinja trpljenje in da človek ni za to
na svetu, da bi užival telesno srečo in se brez greha predajal telesni lušti. Danes
vem, da vse, kar nemodri žele, to jih umori in moč hudobnih jih končava.

Ko smo iz bajtice odhajali na vrt, sta mi Ana in Katarina zabičevali, da ne
smem nikomur, prav nikomur izklepetati, kako smo se igrali v poletni hišici na
Fürnpfeilovem vrtu, kot da bi lahko živi duši, celo prečastitemu gospodu
patru Justinu, svojemu izpovedniku, govorila o najlepšem in, vsaj tako sem ta-
krat mislila, najbolj svetlem trenutku v svojem revnem življenju. Čutila sem,
da se je z menoj nekaj zgodilo: Vid je postal moj gospodar, zame je bil najlep-
ši in najbolj pameten človek, mojega srca gospod. Takrat sem verjela, da je
človek mojega srca stanovit in z vsem poštenjem ciran.

Ko so me pozneje zaradi te ljubezni postavili pred krvavo rihto in trdili,
da sem zagrešila *malleus maleficarum* in se povezala s hudičem, sem verjela,
da sem zaslužila, da me obglavijo ali obesijo, danes po petdesetih letih, po
tolikem trpljenju, pa tudi po mirnih in lepih dneh, ki sem jih preživela z nepo-
zabnim možem, gospodom Volkom Markovičem, vem, da je bila moja ljubezen
do Vida čista in pravična in da je Vid Ferdinand, studiosus iz Benetk, ni bil
vreden.

Z Vidom sva se tisto leto srečala le še enkrat. Prišel je v kancelijo k stricu.
Mimogrede je potrkal na vrata naše kuhinje. Prav nič ga nisem pričakovala in
bila sem vsa zmedena. Ni me poljubil, še roke mi ni dal, kot da bi bila tuja.

»Vika, odhajam v Benetke, ne pozabi me, tudi jaz bom mislil nate!« je
izdaval in hitel po strmih štengah v drugi štuk v kancelijo k stricu. Nisem poza-
bila nanj, vso zimo in pomlad sem mislila le nanj, kajti moja ljubezen ni bila
falš ali izmišljena, temveč prava in nikar pofarbana. Mislila sem, da me tudi Vid
ne ljubi zgolj z besedami niti le z jezikom, temveč z dejanjem in v resnici.

VII

Večkrat se spomnim, kako so po Loki pred petdesetimi leti govorili, da go-
spod baron Jurij Lamberg zbira vojščake zoper grozovitega sovražnika Turka,
ki se čez nas vleče brez vsega uržoha in čez vso pravico s tristo tavžent neusmi-
ljenimi Turki ter žuga vse dežele in mesta cesarska požgati in vse ljudi pod svoj
meč in sabljo pripraviti. Marca leta 1663 je bilo pred Dunajem kar stodvajset
tavžent turških soldatov. Vsi smo govorili le o grozotah, ki jih Turki priprav-
ljajo našim, kako jim sekajo glave in jih natikajo na kole, in kako naši z dol-

gimi drogovi love pobite Turke iz reke Mure, jim slačijo obleke, ki se blešče od koravd, pobirajo mošnje, polne dukatov, in z zlahtnimi kamni pokrite široke sablje. Po vsem krščanskem svetu smo prosili Vsegamogočega, naj odvrne strašno vojsko od naših krajev. Tudi po Loki so se po Placu in Lontrku na Faro vile dolge procesije. Goreče smo molili:

Oh, usmiljeni Bog, odpusti nam naše grehe ter ne dopusti, da bi sovražnik tvojega svetega imena notervzel to cesarsko prebivališče Dunaj, pod katerim Turki s tako grozovito veliko vojsko leže in žugajo vsa cesarska mesta v svojo oblast pripraviti.

Brani ti sam s svojo mogočno roko silnemu tiranu in ne dopusti, da bi tvoje ubogo krščanstvo premagal in tvoje kraljestvo letukaj na svetu razdejal in toliko nedolžne krščanske krvi prelil. Položi grozovitemu križejnemu psu rinko v nos in uzdo v njegova prekleta usta. Ženi ga nazaj s svojo močjo, da bo ubogo krščanstvo pred njim mir imelo. Brani ti križejnemu erbovemu sovražniku s tvojo močjo, kateri si je v svojem zlobnem srdu našo ljubo deželo in vse krščanstvo naprejvzel celo razdejati, zatreti in končati. Ne dopusti ti njemu, da bi on svoje roke v tvojih vernih krvi umival.

Vošči našemu cesarju in deželskemu firštu in vsej njih vojski, katero zoper Turke štrita in vojskuje, gnadljivo obvladanje in srečo.

Daj, da v dobrem miru in pokoju k časti tvojega imena pokojen in tih leben peljemo v božjem strahu in v vsem poštenju. Naši gospodi naj bog da modrost in zastop in naj jo obvaruje zoper vse sovražnike in zopernike, kateri naš leben ferahtajo.

Pa ni nič zaleglo. Julija leta 1663 smo tudi v Loki izvedeli, da Turki že triinštirideset dni napadajo trdnjavo Neuhausel in da so premagali naše.

Pravili so, da je Bog poslal grozovite štrafinge na nas.

Po prižnicah so gospodje govorili, da smo jih zaslužili, zakaj, bog se usmili, postali smo nepridni, neubogljivi in se nismo držali gosposčinskih zapovedi in šeg. Oča pa so govorili, da je vse razvaljeno in v fundamentu v tla povaljano: mesta, zidovi, turni, hiše, cerkve in ljudje. Turek pa daje trupla naših najimennitnejših in najbolj junaških knezov in viteзов pticam pod nebom snesti in njih meso zverinam v gmajnah.

Ko pa smo izvedeli o zmagah krščanskih čet, smo hitro pozabili grozote in se veselili po pivnicah in mestnih salonih.

Cesarski poveljnik gospod grof Rajmund Montecuccoli so se namreč utaborili pred Požunom in tam sta se grofa Peter in Nikolaj Zrinjski čez vse izkazala. Gospod Peter so pri Jurjevi steni pri Karlovcu kar v dveh urah pobili dva tavžent nevernih turških psov.

Vso zimo smo se veselili, možje so popivali po pivnicah, ženske pa smo klepetale o oblekah in zlatem nakitu, ki so ga možje prinesli z bojišč. Krščanska vojska se je namreč umaknila na Štajersko, na Koroško in Kranjsko. Vojščaki so se vračali na domove in pripovedovali o turških grozotah in o nezaslišanih junaštvih naše gospode.

Pa sem bila vseeno vesela, da je Vid premlad za vojsko in na varnem v učeni šoli v Benetkah.

Komaj pa se je malo stoplilo in smo nehali nositi butare izpod velbov na dvorišču in prestali kuriti v veliki peči, pa je nekega jutra pridrdrala črna kočija z zlatim grbom našega prijatelja svetnika doktorja Markoviča iz Ljubljane v Loko. Ni bil namenjen na grad. Ustavil se je pri očetu v štacuni.

Komaj da nas je pozdravil, že je pripovedoval o dednem sovražniku, ki spet grozi, da bo notervzel cesarsko prebivališče Dunaj. Pravil je, da ima Turek letos strašno armado, in da žuga vsa cesarska mesta v svojo oblast pripraviti. Oča so ga poslušali in videla sem, da jim je hudo in da ne vedo, kaj naj odgovore dragemu in spoštovanemu prijatelju.

Za naju z Micko se spoštovana gospoda še zmenila nista. Ko sem pripravljala v izbi spredaj mizo za boljšo južino, ki jo je Micka posebno skrbno pripravila za visokega gosta, sem zaslišala svetnikove besede:

»Pa sem le stopil pod Kristusovo bandero, da se kakor zvesti soldati in žolnirji in vitezi Kristusovi junaško vojskujem zoper dednega sovraga!« Oča pa so odvrnili:

»Saj vidimo, da svet h koncu gre, vse poka kakor stara hiša, ker skoraj hoče pasti na tla.«

Gospod doktor pa je menil:

»Na vse strani in vselej se sliši le od vojskovanja. Povsod se dvigajo ljudje čez druge ljudi, kraljestvo čez drugo kraljestvo in skoraj noben človek ni z drugim v miru. Ljubezen je zmrzla, zloba je preveliko zrasla. Zato pa moramo pametni ljudje z mečem in pravico premagati zlo, ki je nad nami.«

Ustrašila sem se, mraz me je spreletel in šele tedaj sem se zavedela, da vojska ni tam nekje na drugem svetu in se nas v Loki ne bo nikoli dotaknila, začutila sem, da se plazi okoli nas in da bo prinesla tudi v našo hišo revo in grozo.

Pri večerji smo sedeli za belopogrnjeno mizo, a jedi se skoraj nismo dotaknili.

Nenadoma pa so oča bruhnili:

»Odločil sem se! Tudi jaz grem nad Turke!«

Zavekala sem, gospod Markovič pa je nalil v čaše rebulice in trčili smo na srečno vrnitev in na zmago naših bojevnikov.

Po večerji so prišli k nam še drugi loški gospodje. Deset se jih je odločilo, da bodo že drugo jutro odšli z gospodom doktorjem v Ljubljano in se prijavili gospodu baronu Janezu Vajkardu Valvasorju. Gospod doktor Markovič nam je pripovedoval, da so po celi Evropi narhujše vojske: mesta podirajo, dežele ropajo, da morebiti, kar svet stoji, v Evropi tako grozovite vojske še ni bilo. Gospodje so si bili edini, da mora tudi naše mesto pomagati, da preženemo dednega sovražnika od naših meja.

Ko so gospodje odšli in je Micka postlala gospodu doktorju visoko posteljo v rdečem salonu, me je oče poklical v kancelijo, ki je na koncu štacune. Odprl je veliko železno blagajno in mi pokazal debele bukve, kamor je zapisoval vse izdatke in izkupičke ter upnike. Oča so mi naročali, da naj izterjam velike dolgove, ki jih imajo loški purgarji, pa tudi imenitniki na Gradu pri njem, če ga ob letu ne bo domov. Nato mi je izročil šop papirnatega denarja in dve mošnji cekinov.

Vekala sem in nisem poslušala očetovih razlag in ne gledala velikanskih zakladov, ki so mi jih oča izročali. Končno so se obrnili k meni:

»Viktora, moram v vojsko, čeprav se bojim zate. Bojim se, ker vem, da ti hodi po glavi tisti srakoper, tisti Fürnpfeilov fantin, ki ni nič prida. Zapomni si: Kateri za smolo prime, ta se z njo umaže. Ne družì se z mogočnimi in bogatimi, sicer si težko butaro nakladaš. Kaj ima glinast lonec iskati pri kufrastem

loncu, zakaj kadar eden z drugim trči, tako se ta stre. Viktora, samo zato težko, prav težko odhajam od doma in nerad te puščam samo. Gospoda te bo strla in nikogar ne bo, ki bi ti pomagal.»

Hlipala in vekala sem od vsega hudega in tisti večer in vso noč nisem mislila na Vida in v duhu sem obljubila, da bom poslušala očeta, in prosila Vsegamogočega, naj vzame od mene nečiste misli, potlači in pogasi v meni vse mesene želje, naj ne pusti grešne lušte močne biti v mojem telesu.

Danes vem, da so oča govorili pred norčevimi ušesi, saj sem takrat feralhala razumnost njega govorjenja. Pa tudi tisto noč sem čisto zagotovo vedela, da hodim v senci smrti, da hodijo moje misli pot teme, nikar po ravnem potu, saj sem prosila Vsegamogočega, naj poišče izgubljeno, naj pripelje to, kar zahaja, naj razsveti mene, oslepljeno žensko.

Zjutraj sem bila neprespana in do konca obupana. Radá bi prosila očeta, naj me ne pusti same v veliki hiši, pa sem vedela, da je očetova volja zakon, da je njegova odločitev dokončna.

Drugo jutro sva se z očetom in doktorjem Markovičem odpeljala v Ljubljano.

Gospod naju je odpeljal v svojo palačo na Turjaškem trgu k svoji ženi gospe Lorenciji. Tri dni smo ostali v glavnem mestu. Oča so obiskali vrsto gospodov, meni pa so ves čas naročali, kako naj živim in se prebijam v hudih časih.

V nedeljo pa sva stali z gospo Lorencijo ob Karlovških vratih pod ljubljanskim Gradom in gledali dolgo dolgo četo strelcev, ki je korakala iz mesta in v kateri sta bila tudi moj oča in gospod doktor Markovič. Gospa Lorencija ni jokala, meni pa so lile solze na lica, kot da bi vedela, da zadnjič gledam dragega in spoštovanega očeta.

Kako sem se vrnila z vozom domov v Loko, še danes ne vem. Tudi se le medlo spominjam prvih dni, ki sem jih prebila sama z Micko v veliki hiši na vrhu klanca na Placu. Vem le, da še nikoli nisem toliko jokala in tako malo spala in skoraj ničesar zaužila kot v tistih dneh. Micka je skrbela zame kot za otroka, jaz pa sem le vekala in še v sanjah gledala lepo očetovo glavo, ki jo Turki nabadajo na sulico in kažejo svojim vojščakom. Zakaj mi je to naredil, zakaj me je pustil samo, sem se spraševala in spet in spet jokala.

VIII

Sredi julija pa se je vrnil v Loko Vid. V židani zelenkasti suknji z dolgimi zaručanimi svetlimi kodri je ponosno stopal po Placu, kot da ni vojske in kot da ne pozna grozot, ki smo jih doživljali. Še nikoli se mi ni zdel tako zal!

Stala sem ob vežnih vratih, Vid pa se je ustavil pri meni.

Pozabila sem na očetove besede, na obljube, ki sem mu jih dala, ko je Vid dejal:

»Viktora, vrnil sem se! Nisem pozabil nate!«

Ko je spregovoril, sem začutila, da se vrača vame življenje, da ni vsega konec. Najraje bi se mu vrgla v naročje in poslušala njegove besede. Vid pa je že stopal ponosno po Placu in niti roke ni dvignil v pozdrav.

In spet je bil Vid moj gospod, pozabila sem na žalost, celo na očeta, na vse. Čeprav sem vedela, da ni prav in da smrtno grešim, sem ob poznih večerih spuščala Vida skozi zadnja vrata v našo hišo in ga skrivaj vodila v svojo izbo.

Micka je vedela za Vidove obiske, vekala je in me prosila v imenu očeta in v imenu Vsegamogočega, naj odneham, naj mislim na očeta, na častno ime naše domačije, pa tudi na loške purgarje, ki me bodo prekleli. Jaz pa nisem mogla živeti brez Vida, brez ljubezni, brez upanj. Klečala sem pred podobo Križanega in prosila, naj Vid pride, naj bo pri meni, pa če me Loka zavrže in uniči.

In Vid je prihajal, in kadar ga ni bilo, sem trepetala za svojo navidezno srečo.

IX

30. julija 1713

V nedeljo je Johana že ob šestih zjutraj butala po vratih moje izbe. »Spet je tisti Kunstlov iz Pungerta pred vrati! Sitnost, sitna, ob taki uri loputa po vratih.«

Ogrnila sem črno volneno ruto in hitela po strmih stopnicah v vežo. Gregor je vstopil:

»Viktora, pogovoriti se morava!«

Šla sva v veliko rdečo izbo zadaj, kar je Johana gledala z nevoljo, pa je bil firbec močnejši in že po nekaj minutah je prinesla sadjevec in hlebec belega kruha, zame pa skodelo kofeta.

Gregor se ni dotaknil žganja in kar videla sem, da samo čaka, da bo Johana zapustila izbo.

Ko sva bila sama, je bruhal:

»Začelo se je! Na Tolminskem kmetje zmagujejo in tudi nas na tej strani vabijo k puntu.«

»Kako?« sem se začudila. Zadnje dni sem živela zgolj v spominih, srečavala sem ljudi in gledala kraje, ki so mi priklicali v spomin preteklo trpljenje. Sovražstvo, ki je dolga leta spalo v meni, se je boleče oglašalo.

Vprašujoče sem se zazrla v Gregorja.

»Tolminci hočejo vpasti na loška tla. Vsaka naša hiša naj bi dala vsaj enega moža,« je nadaljeval.

»Pa kako veš? Ali si bil na Tolminskem?«

»Stari tolminski puntar Janže Ring di Koth se je oglasil pri hotaveljskem županu Jakobu Tratniku. Naročil mu je, naj skliče zaupne može in jim pove, da bodo Tolminci napadli cesarske urade v Železnikih in Poljanah, loški podložniki pa naj se jim pridružijo.«

Ustrašila sem se. Ne verjamem, da bi naši kmetje šli z vilami nad gospodo kot tolminski podložniki. Preveč pohlevni in pobožni so. Vem pa tudi, da bodo freisinški škof, naš najvišji gospod, in loški žlahtniki krvavo obračunali z vsakim uporom. Glavar pa bo kolovodje pustil izhirati v globoki grajski ječi pod kapelo, ki jo tako dobro poznam iz mladosti. Vse to vem tako zagotovo, kot da bi bilo zapisano v urbarjih in potrjeno z likofom in pečati.

Johana je spet silila v izbo. Na pladnju je prinesla janeževe upognjence in sladko orehovo žganje, čeprav je vedela, da nama ni za jedačo in pijačo. Pa sem jo spet odpravila v kuhinjo:

»Pojdi v kevder po rebulico, nareži želodec, ki smo ga dobili iz Danj!«

Gregor pa je nadaljeval:

»Moram ti povedati, čeprav si ženska. Možje pravijo, da nam lahko pomagaš, ker bolje od nas poznaš gospodo, saj si sama izkusila njihovo hudobijo.

Pravijo, da bi nam tvoj rajnki mož, gospod Markovič, gvišno pomagal, kakor je pomagal tebi, ko si bila v nuji.«

»Ja, ko bi Volk živel, bi pomagal!«

Zdelo se mi je, da slišim čisto jasno njegov glas v sebi in kot da bi govoril on namesto mene, sem odločno dejala:

»Grega, obljubila sem ti že zadnjič, da lahko računate z menoj, z mojim imetjem in spoštovanjem, ki ga ima gospoda do mojega rajnkega moža, gospoda doktorja Markoviča.«

Johana je prinesla staro rebulico in velika krožnika z želodcem in svežim belim kruhom.

Sedla je k mizi. Gregorja je spraševala o Barbi, o vnukih, o žetvi in otavi. Reva je menila, da me je potegnila iz temne hude ure, ki se je pripravljala nad Loko. Ko sva z Gregorjem le kratko odgovarjala, je le vprašala:

»Saj vem, da sta govorila o Tolmincih! Povej no, Grega, zakaj se pa upirajo. Ali hočete priklicati gospodo in njihove pse sedaj še v Loko?«

Gregor me je vprašujoče pogledal. Prikimala sem mu in obrnil se je k Johani:

»Saj že vsi veste, da je davkar Bandel kar sam zahteval od kmetov čimže na vino in meso in Tolmince, ki so prišli v Gorico po žito in sol, s konji vred zaprl v grad.«

Obrnila sem se k Johani:

»Kaj siliš v Gregorja, saj sva že v Ljubljani slišali, da je šlo petsto Tolmincev nad goriški grad!«

Johana pa ni odnehala:

»Saj nisem otrok! Res so babe v Ljubljani govorile, da je deželni glavar grof Strassold poslal nad puntarje nekaj dragoncev in mušketirje. Menda so ustrelili nekega kmeta, dva pahnili v Sočo, petindvajset pa so jih ujeli in zaprli v grad.«

»Tega pa ne veš, baba šemasta,« se je Grega obrnil k Johani, »da lakotnik svojo lastno hišo razdeva. Nad grad je šlo pet tavžent Tolmincev, glavarjevi brambovci pa so se jim na solkanskem klancu pridružili in obkrožili glavarjevo hišo. Glavar se je tako ustrašil, da je izpustil zaprte kmete in še pismo jim je dal, da so za večne čase oproščeni davkov na meso in vino.«

»Grega, ne jezi se name, saj hočem samo dobro! Ne mešaj Viktore v vaše reči. Toliko je pretrpela in le jaz vem, kako je bilo takrat v ječi in na Gradu. Pusti naju v miru!«

Planila sem:

»Sama vem, kaj moram storiti! Pa tudi ti, Johana, boš pomagala, pa če naju bodo še enkrat gnali čez Plac na Grad!«

Ko je Gregor odšel po stopnicah v mračno vežo, se je Johana spet obrnila k meni:

»Vika, stari ženski sva. Prosim te, odnehaj! Ne vmešavaj se v reči, ki naj jih opravijo mladi. Pusti, da umreva v miru in spokojno!«

Johana mi je zmeraj stala ob strani: skupaj so naju vlekli na Grad, stala je ob meni, ko so naju za Vodnimi vrati izpustili revni, zamazani in pretepeni, me je zavila v rjuho in skoraj odnesla na Kunstlov voz, ki je čakal pred mestnimi vrati. Vse to sem vedela, pa je prav zato v meni zagorelo s stotero, ja, s tavžentkrat stotero silo sovraštvo do tistih, ki so nama prizadeli toliko gorja.

»Ne vekaj, Johana, spomni se, kaj so nama naredili loški zlahtniki, pa pomagaj. Res sva stari, prav zato pa najini življenji nista prida vredni. Bolje je, da dava življenje za dobro stvar, kot da posedava po loških cerkvah ali pa se plaziva okrog oltarja v Crngrobu.«

Johana me je pogledala z objokanimi očmi. Vem, da bo Johana z menoj in s puntarskimi kmeti.

X

5. avgusta 1713

Po Loki ne govore več drugega kot o novem glavarju gospodu baronu Antonu Egkherju. Že ženske v puštalskem gradu so zadnjič ob semnju skrivnostno pripovedovale, da je prejšnji glavar gospod baron Janez Krištof Mändl nekaj spletkaril zoper njegovo cesarsko visokost in menda so sama cesarska milost zahtevali od našega gospoda freisinškega škofa, da je odstavil gospoda barona Mändla.

Novega glavarja so svečano umestili na Gradu. Vsa Loka je drla po strmih stezah proti grajskemu poslopju.

Čeprav sem prepričana, da bi moj dobri mož, rajni gospod doktor Volk Markovič, ne bil zadovoljen z mojim ravnanjem, da odpiram stare rane, je bila radovednost močnejša. Zvedeti sem hotela, kaj govore loški gospodje o tolminskih puntarjih. Morda pa me je gnala na Grad predvsem želja, da vidim kraje, kjer so me sramotili in mučili, kraje, ki me še danes preganjajo v morečih sanjah.

Počasi smo se Placarji vzpenjali mimo Schwarzove hiše po klancu do železnih vrat. V procesiji, ki se je vila po klancu, so bili vsi uglednejši gospodje trgovci in uradniki z ženami in otroki. Le redki so bili med njimi, ki sem se jih spominjala iz mladosti. Soseda, gospa Fruebergerjeva, zlatarjeva vdova, me je prišla pod roko in pikro dejala:

»Spet so nas zbobnali, da bomo pozdravljali in proslavljali hudobca, ki bo bogatel od naših žuljev. Pravi bučki smo, da samo kimamo, namesto da bi planili. Če bi moj rajni živel, bi bilo drugače!«

Začudeno sem jo pogledala. Gospa pa je že pozdravljala gospoda in gospo Lukančičeva, ugledna trgovca s spodnjega dela Placa, in gospoda Matevža Demšarja, ki je v moji mladosti nosil na hrbtu vsakatero robo in jo ponujal po hišah, danes pa ima pod klarisami ugledno štacuno s platnom in suknom. Pozdravil me je tudi gospod Maksimilijan Pogačnik, vnuk starega Fürnpfeilovega pisarja in krčmarja Maksa, ki mu je oča sredi Placa v najlepši hiši odprl oštarijo z jerpergo.

Na grajskem dvorišču se je trlo ljudstva, kajti gospod protipisar je na umeščanje novega glavarja povabil razen purgarjev tudi iz vsake župe bogate podložnike. Zagledala sem Gregorja iz Pungerta. Vneto se je razgovarjal z majhnim čokatim kmetom. Pristopila sta. Gregor se je sklonil k meni in zašepetal:

»Na Tolminsko so poslali soldate, hrvaške mušketirje!« Še preden sem odgovorila, se je pomešal med kmete.

Z gospo Fruebergerjevo pa sva vstopili v grajsko kapelo, kjer so bili zbrani najuglednejši gostje, gospodje protipisar, kaščar, mestni sodnik s svetom ter

plemstvo iz okoliških gradov. Na klopeh, pogrnenih s kožami, so sedeli loški žlahtniki.

Gospe, gospodinje in frave so se bleščale od samega zlata in žlahtnih kamnov. Šefertska gospodinja Marija Ana Lukančičeva, hči starega Fürnpfeila si je obesila okoli vratu debelo zlato verižico in si pripela na obilno oprsje kar dve zlati zaponki z rubini, gospa Marija Jakoba Lampfrizhaimbnovka iz sveto-duške graščine pa je bil v temno sivi židani nabrani obleki s črnimi špicami in visoko belo pričesko ter drobno zlato verižico okoli vratu kljub starosti čedna. Fürnpfeilova frajla, Vidova sestra, pa si je obula neke posebno rogate in ofertne šolne in so jo vsi gledali, ko je s težavo prištorkljala v kapelo.

Moški so stali ob oknih in se razgovarjali. Gospa Marija Kordula Fruebergerjeva je pozdravila gospoda Lukančiča iz Šeferta ter sedanjega starološkega graščaka gospoda Julija Scarlichija. Zraven obeh gospodov je stal debelušen možakar z redkimi belimi lasmi, zavihanimi rumenkastimi brki in jekleno sivimi očmi. Slišala sem, kako je pravkar dejal:

»Hudiča, naj že uničijo to sodrgo! Z bičem bi jih nagnal, v plug bi jih vpregel in pognal po njivi, da bi zvedeli, kaj so, zabiti hribovci, kmetavzi. Ne vem, kako se upajo upirati in rebelirati.«

Šefertski je pomirjujoče dejal:

»Dokler je pri nas mir, bodimo tiho in zadovoljni!«

»Za koliko časa,« je povzel gospod Scarlich, »čisto nič ne zaupam podložnemu, ki si pred menoj trka na prsi in se ponižno klanja, ko pa mu obrneš hrbet, stiska pesti in robanti čezme in celo čez presvetlega gospoda škofa freisinškega.«

Pristopila sem k možem in sedaj sem čez več kot pol stoletja stala pred Vidom Ferdinandom Fürnpfeilom. Iz zamaščenega obličja so me mrzlo in precejeno zrla jekleno sive oči. Zdelo se mi je, da pravi sam sebi:

»Le oglej si jo, žensko moje mladosti! Ah, kar sline se mi pocede ob spominu! Bila je ljubezniva kakor košuta in prijazna kakor srna. Njena ljubezen me je vsak čas nasitila in vselej sem se zveselil z njeno ljubeznijo. Pa jo zdaj poglej: stara in revna je!«

Stopila sem predenj in starec se je zmedel. Povesil je jekleno sive oči in se globoko priklonil. Gospod Scarlich pa je nadaljeval prejšnji pogovor:

»Tudi pri nas se kmetje že pripravljajo na punt!«

Poklonila sem se gospodom in stopila h klopi, kjer so sedele placarske gospe. Po glavi pa mi je brnelo: zaradi tega debelušnega starca, ki robanti čez uporne kmete in čigar misli se sučejo samo še okoli denarja, jedi in pijače, se je moje življenje tako čudno zavozljalo.

Kot v megli sem gledala novega glavarja gospoda barona Antona Egkherja. Gospod protipisar mu je izročil na blazini mestne ključke, pisarja pa sta mu prinesla mestne urbarje in gosposčinske knjige. Gospod glavar se je zahvalil vsem oblastnikom, da so počastili njegovo umestitev. Obljubil je, da bo vestno in pravično vladal podložnikom našega gospoda milostivega škofa freisinškega. Stražarji so odprli vrata in vsi smo se usuli na dvorišče. Gospod glavar pa je ostal v kapeli, stopil je k odprtemu oknu in pozdravil podložne meščane in kmete ter jih pozval, naj bodo pokorni visokemu gospodu iz Freisinga.

Gospoda se je nato preselila v dvorano, kjer so namestili mize, klopi in stole iz zrezljanega hrastovega lesa. Štefani z rebulico, pladnji s svežim dišečim

kruhom in z zaseko, hruške in jabolka z grajskega vrta ter domači sadjavec so vabili goste.

Meni pa se je mudilo domov. Vse tisto, kar je bilo tako daleč, je spet stalo pred menoj. Spet sem bila neumna in preplašena loška punca in podobe so mi živo stopale pred oči.

Za zlatim oltarjem v kapeli sem natančno razložila z mrežami zastrt vhod in ozko lojtro, ki je peljala v najgrozovitnejšo ječo pod zemljo.

XI

Ja, pred več kot petdesetimi leti sem zadnjič videla lepega Fürnpfeilovega sina Vida Ferdinanda!

Poletje v letu 1664 se je nagibalo v jesen. Vedela sem, da bo jeseni Vid odpotoval v Benetke. Čutila sem, da najina ljubezen ni ostala skrivnost. Babe na Placu so me gledale postrani, v cerkvi pri sv. Jakobu pa sva sedeli z Micko sami v naši klopi. Po maši pa so ženske nalašč glasno molile:

»Obaruj nas pred hudimi željami, pred kurbarijo in pred nečistim zmešanjem. Pomagaj, da ne želimo po luštni štalti in se ne podamo v lušte mesa, špot in sramoto tribati z nečistimi ljudmi ali sicer v drugo nečistost ne pademo. Tolaži hude želje v naših srcih. Pogasi plamene mesenih želja in daj, da ne gledamo okoli po lepih ljudeh!«

Puklasta Franca še ni končala svojih litanij, ko je že naša Micka še glasneje povzela:

»Obari nas pred lažnivimi usti in falš jeziki, kateri režejo kakor britev in kakor ostre strele. Reši nas od raznašanja in hudega opravljanja nepridnih ljudi, kateri s strupovitimi besedami usmerjajo kakor z lokom in so svoje jezike nabrusili!«

Čutila sem, da mi je loško ženstvo vse bolj sovražno. Vedela sem, da veter piha, kir sam hoče, slišala sem njegov glas, nisem pa vedela, od kod prihaja.

Vendar pa me vse to ni odvrnilo, da ne bi mislila na Vida in vse bolj hrepenela po njem. Ništer niso veljale Mickine prošnje, opominjanje in pretenje, pa tudi zašpotovanje naših sosed ne.

Neke noči pa sem zaman preštevala udarce ure pri sv. Jakobu. Moja duša je vekala od ene nočne vahte do zadnje jutranje vahte. Vid ni potrkal na moje duri.

Zjutraj pa je zapel zvonček ob vratih na vrhu stopnic. Micka je odprla duri na ganku in pripeljala v izbo dolgega suhega kapucinarja z redko rdeč-kasto brado. Menila je, da gospod nabira ofer za kloster, ki so ga gospodje kapucini zidali pred Vodnimi vrati, jaz pa sem takoj prepoznala Vidovega starejšega brata Konstantina. Bil je precej višji od Vida, saj je bil sin Fürnpfeilove prve žene. Takoj sem začutila, da prinaša v našo hišo nesrečo.

»Kaj je z Vidom? Se je kaj zgodilo?« sem jecljala namesto pozdrava.

Pater me je tuje in neprijazno gledal:

»Gospa mati vse vedo in so Vida poslali v Benetke, tebe, Viktora, bom pa zatožili na Gradu, ker grešiš, ker poštene in nedolžne mladeniče zapeljuješ in jih pehaš v smrtne grehe!«

»Sigi, ali te je poslal Vid, ali je moral že včeraj na pot?« sem planila.

»Deklina,« je spet spregovoril kapucin, »odreci se pregrehi, odreci se strašni božji kazni, ki se pripravlja zate, in pozabi na našega Vida Ferdinanda!«

»Ne,« sem planila, »ne, nikoli! Moje misli so brez hinavščine in lakomnosti in jaz ništer razen ljubezni od Vida ne želim!«

Pater me je sovražno gledal, kakor da bi mi hotel dati spone na roke in noge. Piskajoče je zavpil:

»Odrekla se mu boš, kajti gospa mati so se že domenili, da bo Vid vzel za zakonsko ženo Marijo Sidonijo, hčer deželnega sodnika Strobla!«

»To strašilo!« sem planila.

»Žena, ki prinese blago in se moža, svojega gospoda, boji, se ima hvaliti!« je pater mirno odvrnil.

Stemnilo se mi je pred očmi in v hipu sem začutila, da je Vidovo srce daleč od mene in da me je častil le z ustnicami, ker me je tako lahko zapustil in odšel v Benetke. Vseeno sem prosila Vsegamogočega:

»Pomagaj meni, da se vera v meni ne omaje, upanje ne caga, ljubezen ne omrzne, človeška slabost pred strahom smrti ne zagrezne!«

Pater Konstantin pa je neusmiljeno nadaljeval:

»Blagor ženski, katera modrost najde, katera zastopnost dobi. Zakaj bolje je zanjo kupčovati kakor za srebro in nje prihodek je boljši kakor zlato. Gospod naj ti da milost, da tvoje telo ne bo drzno, svojevoljno in zlobno, sama sebe moraš kaštigati skozi trezen leben in svoje grešno meso pod jarem božjih zapovedi primorati!«

Čeprav sem trepetala od strahu in čisto natančno vedela, da se zame pripravlja nekaj strašnega, se tisto jutro nisem odrekla svoje ljubezni. Kako bi zatajila edino svetlobo, ki je bila tedaj v mojem življenju. Pater je odšel po strmih stopnicah, slišala sem še jezne besede:

»Laže je pesek, sol in železo nositi, kot učiti nezastopno deklino!«

Vedela sem, da je vse končano, moje upanje je poginilo kakor slana in kakor se odteče nepridna voda.

Drugo jutro sta prišla pome dva biriča in me čez Plac gnala v mestno ječo na Grabnu.

Nenadoma nisem imela v Loki več prijateljev in troštarijev, nihče me ni maral, ženske, ki so radovedno zijale skozi okna, so obračale od mene oči in mrdale z nosom.

Čeprav se nisem menila za firbčne loške ženske in za trapaste pripombe otročajev, ki so v procesiji šli za biričema in menojo, ubogo revo, vendar še danes vem, da je bila to najhujša pot v mojem revnem življenju, pravi križev pot skozi poglede hudobnih mestnih plemenitih.

Nikoli pa tudi ne bom pozabila dobrega in častitega mestnega sodnika gospoda zlatarja Fruebergerja, ki je zastavil ves svoj vpliv in ugled, da bi me rešil strašne obsodbe in dokazal, da nisem zagrešila ničesar ne zoper boga ne zoper našega gospoda škofa freisinškega.

Gospod sodnik je poskrbel, da so me zaprli v sodnji v svetlo izbo in Micka mi je prinašala na sodnijo vsak dan izdatno južino.

Pozneje mi je moj mož gospod doktor Volk Markovič pripovedoval, da je tedanji loški glavar gospod Franc Matija Lampfritzhaimb zatožil gospoda sodnika Fruebergerja deželnemu glavarju, češ da pomaga loškim podložnikom z nasveti, ki so gospostvu škodljivi, in so zato gospoda Fruebergerja odstavili.

Gospod sodnik Frueberger ni več med nami, minilo je že več kot deset let, kar je umrl in zapustil med podložniki loškega gospostva svetel spomin. Zvest

prijatelj je trošt života, ne more se z nobenimi denarji in z blagom plačati. Vdova gospoda Fruebergerja pa še živi in skupaj sva lezli na Grad k umeščanju novega glavarja.

Skoraj dva tedna sem prebila v mestni ječi, potem pa so me biriči še z eno deklino s Placa Johano Plavčevo gnali na Grad.

Skoraj vsi so me zapustili. Kadar bogati v nesrečo padejo, tako jim njihovi prijatelji spet gori pomagajo, kadar pa ubogi pade, tako ga tudi njegovi prijatelji k dnu pehajo.

XII

25. septembra 1713

Kako lepo je jeseni v Loki! Čeprav sem odšla iz Loke, ko sem imela šestnajst let, mi je vendar vse še tako blizu, kot mi v Ljubljani nikoli ni bilo, čeprav sem tam prebila skoraj petdeset let.

Graparček je tako kot v moji mladosti tudi letos zamenjal lesene polkne z zimskimi glažovnatimi okni. Z našega gozda v Hrastnici pa nam je pripeljal Dobravec trideset butar in pet klafter bukovih drv. Johana pregleduje shrambe na hodniku, odbira sadje, drobno seklja zelje in strga repo ter oboje tlači v kamnita sodčka, ki sta toliko let stala prazna v shrambi. Še vedno sta dve zlizani skali pripravljene, da ju položimo na kislo dišeči jedili. Meta, kmečka deklina s Suhe, je poribala dolgi hodnik, izbe, kamre in kuhinjo. Čeprav sva v veliki hiši na Placu le dve stari ženski, je Johana sevrila tri lonce masti, mesar Matevž pa je pripravil trideset dišečih klobas, ki jih sušimo v črni kuhinji. Dve šunki visita v shrambi in skoraj se zdi, da je v hiši številna lačna družina. Bolj si star in bliže grobu, bolj se bojiš lakote in pomanjkanja in bolj visiš na posvetnem blagu.

Gregor iz Pungerta mi je sporočil, naj jih obiščem. Vedela sem, da ni brez vzroka poslal Barbo v mesto.

»Viktora, če bi vedela, kako se bojim, kar proč me bo od vsega hudega!« je Barba povzela namesto pozdrava, ko je zjutraj stopila v kuhinjo. »Čeprav so naši skednji napolnjeni in preše čez gredo od mošta, se naš kar naprej grima in kolne. Čudni dedci hodijo okrog hiše, naš jih vabi v kamro. Kar naprej jim moram kuhati žgance in beliti jih moram z ocvirki, oča pa še klobase jemlje iz dimnika in jih daje tujim romarjem!«

»Pa ja niso s Tolminskega?«

»Menda že,« je kratko odgovorila Barba. »Saj govore nekam po tuje.« Veš, Vika, prav nič ni več fletno in kar naprej se tresem.«

Tolažila sem Barbo, a čutila sem, da res ni dobro in da se nabira huda ura nad obema dolinama in nad našim pisanim mestom.

Z Barbo sva odšli skoz Puštal in Hosto v Pungert. Vstopili sva v hišo, kjer se je še vedno kot v mojih otroških letih zibal zrezljani leseni golob — sveti duh — nad veliko belo mizo. Pa je že stopil Gregor iz kamre:

»Si kar prišla!« me je pozdravil.

Vstopila sem v ozko temačno kamro in zagledala tri poraščene možake, ki so sedeli kar na špampetu.

»Je bolj varno, da smo v kamri, ni treba, da družina vleče na ušesa, kaj govorimo.«

Pokazal je na može, ki so me radovedno gledali:

»Tole so možje s Tolminskega, ni treba, da veš njihova imena, glavno je, da slišiš, kako je tam in kaj hočejo Tolminci od nas.«

Usedla sem se na ozko klop pod oknom. Čokat mož z dolgo že sivo brado in rdečo brazgotino na desnem licu se je obrnil k meni:

»Grega mi je pravil, da ste v mladosti sami okusili grajski bič in loške kehe, zato vam verjamemo.«

Moža sem spoznala po brazgotini. Pravili so, da je stari Janž rano dobil v bojih s Turki.

»Začelo se je z davkom na meso in vino, kar ste gotovo že slišali. Kar celih dvanajst tavžent goldinarjev bi jim morali plačati,« se je oglasil zal mlad mož s črnimi očmi in temnimi kodri.

»Pomislite, spodili smo župnika s Šentviške gore, brata davkarja Bandela, ki nas je pogovarjal,« je nadaljeval suh, starejši mož s pametnimi sivimi očmi.

»Ko pa je Bandel zaprl v goriški grad Tolmince, ki so marca prišli v Gorico po žito in sol, se nas je zbralo več kot petsto in smo šli s kosami nad grad, pa je glavar grof Strassold prišel z dragonci in štiridesetimi mušketirji v Solkan,« se je oglasil stari Janž.

»Ustrelili so mojega soseda, dva moja brata so pahnili v Sočo, petindvajset mož pa so zaprli v grad,« je sovražno vpadel mladi mož z žarečimi očmi.

Grega se je vmešal:

»Pa povej, kako so jih na solkanskem klancu dobili po hrbtih!«

»Res je,« je nadaljeval stari Janž, »čez pet tavžent Tolmincev in Kanalcev se je spopadlo z glavarjevo vojsko na solkanskem klancu. Brambovci so se nam pridružili, mušketirji pa so zbežali v Gorico.«

Grega je kar žarel:

»Pomisli, Viktora, puntarji so razdrli Bandelovo hišo in Bandel se je skril v goriški grad in se od tam pogajal s puntarji.«

»Ja, res je!« je resno potrdil stari Janž. »Izpustil je jetnike in dai nam je pečate, da so Tolminci oproščeni na večne čase davka na meso in vino.«

Mladi, črni fantin pa je kar planil:

»To je bilo najlepše, kar sem doživel v življenju. V procesiji smo šli z rešenimi čez Travnik. Peli in vriskali smo, kakor da gremo na ohcet.«

Janž pa je mirno pribil:

»Gospa, saj veste, da mladi ne mislijo naprej, ne vedo, da gospoda nikoli ne odneha, da zmeraj doseže svoje. Pa tudi jaz pravim, da je bilo na Travniku lepo in da tudi jaz, čeprav sem star, še nisem doživel kaj podobnega.«

Možje so bili tako zatopljeni v spomine, da so skoraj pozabili name. Pa sem se oglasila:

»Meni pa so še v Ljubljani pravili, da je deželni glavar prosil Dunaj za pomoč in da so mu poslali sedemsto Hrvatov in še nekaj drugih čet. Ali se ne bojite, da se bo težko biti s pravo vojsko?«

Janž je nadaljeval:

»Upor se je razširil že po Brdih, v Vipavsko dolino, po vsem Goriškem. Po vaseh ljudje zbirajo denarje za punt.«

Resni mož s sivimi pametnimi očmi je ugotavljal:

»Nikar se ne slepimo. Goriški glavar je poslal Hrvate na Kanalsko in Tolminsko. Nastanil jih je po vaseh. Kmetje jih morajo hraniti in jim prinašati jedila iz Gorice. Vse se jih boji.«

»Pravijo, da so zaprli našega vodja Ivana Gradnika in menda Martina Mu-
niha,« je pripomnil mladi mož.

»Prav zato pa moramo nadaljevati,« je Janž vneto spregovoril.

»Tule na Loškem so vsi kmetje zoper graščinske uradnike, vsi so za to da
si podložni razdele graščinsko hosto in zemljo in da prenehajo s tlako, da ne
garajo več za freisinške kapele in nemško gospodo.«

Grega se je obrnil k meni:

»Kaj meniš, Viktora, ali bomo uspeli?«

Še preden sem odgovorila, je nadaljeval:

»V nedeljo, prva adventna je, se bomo zbrali pri Sv. Ožboltu. Prišli bodo od-
poslanci z one strani, s Tolminskega, naši pa že vsi vedo za zbor in prišlo jih bo
kot mravelj iz vseh tostranskih vasi. Dogovorili se bomo, kako bi zajeli vse lo-
ško gospostvo in šli nad grad, nad glavarja, protipisarja in vse graščinske.«

Bala sem se, vendar sem molčala, saj so bili možje prepojeni s sovraštvom
in pijani od zmage, ki so jo marca slavili na Travniku. Od tedaj pa sta minila že
poletje in jesen, in zima sili k nam. Molčala sem, čeprav sem vedela, da prava
beseda v pravem času govorjena je kakor zlato jabolko v srebrni kupi. Mra-
zilo me je od strahu, nisem se bala toliko zase, saj moje življenje je že tako na
koncu, bala sem se za naše ljudi, ki jih imam rada, saj sem tako kot moj oče in
moja mati izšla iz njih. Vedela pa sem tudi, kaj je moja dolžnost. Oča me je še
kot otroka učil:

»Ako komu v roko sežeš, tako si zavezana z besedami svojih ust in ulov-
ljena z govorjenjem svojih ust. Ne pusti očem spati in obrvim dremati, izpolni,
kar si obljubila.«

Janž mi je podal desnico, kar je pomenilo, da me je sprejel med svoje.

XIII

28. novembra 1713

V soboto so pri Lukančičevih obhajali čez vse imenitno god gospe Kordule,
žene trgovca Mihaela Lukančiča. Tudi mene so povabili. Za široko okroglo mizo,
ki jo je gospa Kordula pokrila z belim poštikanim prtom, se nas je zbralo kar
deset starih gospa. Spet sem srečala svetoduško grofico gospo Marijo Jakobo
Lampfrizhaimb, puštalsko baronico, ljubo prijateljico Lizo Oblakovo, prifarsko
grofico Elizabeto Scarlich, Vidovi sestri Ano Marijo, šefertske gospodinjo, in
Katarino Marijo, pa še tri žene uglednih trgovcev s Placa — gospo Antonijo
Demšarjevo, gospo Ano Pečaharjevo in gospo Emilijo Grundlerjevo. Tudi vdova
mojega dobrotnika, nekdanjega mestnega sodnika Fruebergerja, gospa Matilda,
je sedela v visokem naslonjaču.

Gospa Kordula nas je postregla čez vse bogato in okusno. Na velikem oval-
nem pladnju, pomalanem z zlatimi in rdečimi gartrožami, je bilo nagrmađeno
najboljše mesovje: peklan jezik, rumeno zapečena mrzla svinjska pečenka, pre-
kajen želodec iz Danj, domača prekajena gnjat. Na drugem krožniku pa so va-
bili razni sirni namazi in dobrote, ki so jih Lukančičevi dobili iz Trsta. Celo oli-
ve sem zagledala med peteršiljem in nastrganim hrenom.

Ko smo pokusile okusne špiže in pohvalile sočno mesovje, je že prinesla
dekla na mizo tolstega petelina, kuhanega v rajži, in debelo kokoš, kuhano v
nudeljih.

Komaj smo se malo oddahnile od imenitne južine, so nam že postregli s čudovito pogačo, ki jo je gospodinja spekla iz medu in ajdove moke ter vmesila vanjo suho sladko grozdje.

Vse je bilo čez vse imenitno in dobra jedila smo pridno zalivale s sladko pinolico. Kmalu smo bile zgovorne in dobre volje. V začetku so bile zlahtnice še nekam odmaknjene in vzvišene. Prifarska grofica je tožila, da so njene dekletene in da ji je hišna nemarno zlikala novo obleko, ki jo je pravkar dobila iz Trsta. Pa je hitro posegla vmes gospa Matilda Frübergerjeva, ki ima že skoraj devetdeset let. Dvignila je čašo in nazdravila gospodinji:

»Kordulica, lepše in boljše je danes pri tebi kot na cesarskem dvoru ali pa celo pri presvetlem freisinškem gospodu, ki mu naši zastonj vlačijo v Freising rebulico in žito!«

Fürnpfeilovi hčeri sta sovražno gledali staro gospo, pa nobena ni upala odpreti velikih ust, da bi jo zavrnila.

Liza se je obrnila k meni in pripovedovala o novih kapelicah, ki jih je njen mož dal postaviti na Hribcu za gradom.

»Če bi le vedele, koliko dela je bilo s kuho, ko so bili zidarji pri hiši!«

Svetoduška grofica me je spraševala po ljubljanskih znancih, po grofu Turjaškem in njegovi ženi, ki sta bila draga prijatelja mojega rajnega moža.

Kmalu ni bilo več razlike med plemenitimi gospemi in navadnimi Placari-cami, ki smo večino življenja prebile za pulti v štacunah ali pa pred ognjiščem v kuhinjah. Vse povprek smo govorile o oblačilih. Gospa Kordula, ki je v štacuni prodajala sukno in žido, je pripovedovala o novem formu, ki je prišel v deželo, in se jezila, da štacunarji in žnidarji preveliki ženski oferti nikoli popolnoma ne morejo ustreči. Kmalu pa so ženske začele opravljati, predvsem dekleta, ki jih niti po imenu nisem poznala, pa sem izvedela, s katerimi fanti se shajajo, kako se vedejo v cerkvi in kakšne obleke jim matere kupujejo. Gospa Kordula je bila posebno gorka Margareti s Placa, ki se vsaj trikrat na dan preobleče in hodi prav počasi mimo njihove štacune, da bi zapeljala Lukanči-čevega edinčka Tončka.

Prifarska grofica je z zadovoljstvom govorila o lepi vdovi Ani Antoniji, ki je lani zapravila z ljubčki hišo in tri gozdove, letos pa je revna, uboga in zapuščenca. V cerkvi se plazi po kolenih okoli oltarjev in se jezi na mlada dekleta, ki jih fantini gledajo.

»Gospe, kakšne so danes dekle, kar pogledajte jih! Vsako nedeljo hodijo k obhajilu, pa se od mize Gospodove vračajo nasmejane in se celo v cerkvi spogledujejo z moštvom!« se je vmešala teta Kornelija, sestra gospe Lukančičeve.

»Nič čudnega!« se je oglasila Ana Marija, šefertska gospodinja, »ko pa so taki časi, da se še kmetje in celo kajžarji dvigajo zoper gospodo. Ne veste kaj! na Tolminskem je menda čisto prava kmetška vojska!«

Liza, moja prijateljica iz Puštala, pa je vedela, da so na Tolminskem glavne rebele že spravili v ječe in jih bodo krvavo kaznovali.

»Prav jim je!« se je oglasila šefertska gospodinja, »tudi pri nas nekaj rogovilijo, pa jim bomo hitro pokazali, kakšne so ječe pod turnom na Gradu!«

Pinolice nam je že vsem zlezla v glavo, posebno, ker smo jo pile po požirkih in zaven prigrizovale pocukrane orehe.

Pa se je oglasila Katarina Marija, mlajša Fürnpfeilova hči, ki je ostala samska in živi pri bratu Vidu Ferdinandu. Premeteno in važno se je ozrla okoli sebe in počasi dejala:

»Gospe, če ne boste nikomur povedale, vam nekaj izdam, česar ne ve nobena ženska na Placu, samo jaz sem slišala, kaj se je dogovarjal moj nečak, naš Ferči, z gospodom protipisarjem Kosom.«

Vse smo se ozrle v ostarelo gospodično. Malo je počakala in uživala, ko smo vse utihnile in strmele vanjo.

»Samo pomislite, kaj si upajo naši podložni! Jutri bodo imeli shod, ja prav ste slišale, shod, pri Sv. Ožboltu. Tolminski puntarji so jih našuntali in jutri se bodo sestali z njimi pri Sv. Ožboltu!«

»Prav imajo,« se je oglasila gospa Fruebergerjeva, »še jaz bi šla zraven, če ne bi imela že skoraj sto let in ne bi bila skoraj hroma!«

»To bi bilo pa res imenitno, če bi vas gnali s puntarji čez Plac in vrgli v grajsko ječo!« je pikro menila šefertska gospodinja. Obrnila se je k sestri:

»Ne vem, če je pametno, da bobnaš stvari, ki so samo za moške, ženskam, ki so prestare in prešemaste za to!«

Frajla pa je že nadaljevala:

»Naš Ferči bo šel s hlapci čez tiste gmajne do cerkve in zajel glavne puntarje in jih uklenjene odpeljal v Loko na Grad.«

Prestrašila sem se, pa tudi druge gospe so utihnile. Začele smo se poslavlјati od godovnice in se kmalu razšle po hišah.

XIV

3. decembra 1713

Kaj vse se je zgodilo po godu gospe Lukančičeve

Ko se je stemnilo, sem odšla k sosedu Zofkežu. Zofkežev Miha bo zagotovo obvestil puntarje o nevarnosti, ki jim grozi. Stara Zofkeževa mati pa je povedala, da je Miha takoj po južini odšel v Puštala in menda še naprej k Sv. Ožboltu.

Nisem mogla zaspati, vso noč sem premišljala, kaj mi je storiti. Pot k Sv. Ožboltu sem poznala. Kolikokrat smo se otroci vzpenjali iz Puštala mimo Burjevca do Sv. Andreja in naprej čez pobočja k Sv. Ožboltu. Pot pa sem poznala tudi iz dekliških let!

Sedaj so noči dolge in odpravila sem se v popolni temi navsezgodaj na naporno pot mimo Dobravca in Burjevca po ilovnati stezi, ki je bila gladka in zamrznjena, po hribu proti Sv. Andreju. Čisto sama sem bila v hosti, že skoraj golo drevje je risalo pošastne podobe po nebu, ki je rahlo žarelo. Ustavila sem se ob znamenju, ob veliki podobi sv. Andreja, in prosila svetega moža, naj pomaga meni, ubogi vdovi, in rēbelom ki se že zbirajo pri cerkvi Sv. Ožbolta. Obšla sem cerkev Sv. Andreja in redke lesene kajže, šla mimo Fojk nad Hrastnico, mimo obsežnega Presečnikovega grunta nad bodovelsko grapo in zagledala na vrhu senožeti cerkev sv. Ožbolta.

Možje so prišli pred menoj in stali pred cerkvijo. Od daleč sem videla, da je mežnarica v dolgi črni kikli in ogrnjena z velikim črnim pletom odklenila z velikim ključem lesene duri. Možje so posamič vstopali v cerkev.

Zasopla in prezebla sem se s težavo dvigala po bregu. Vstopila sem v cerkev in zaslišala Matija Dolinarja, velikega, postavnega kmeta od Sv. Duha, ki je stal pred oltarjem:

»Draginja, lakota, vojskovanje, velik nemir, kriprelitje, Turek, nagle težke bolezni in druge štrafinge v deželi regirajo. Po vsem svetu je veliko

boštvo in lakota. Ceste so polne petlerjev. Bolezni in smrt ljudi davijo, kir vsak dan mrličem zvone. — Tako pa je samo pri nas revnih podložnih. Gospoda pravi, da pri Gospodu ni razločka pri teh, kir nosijo žido in krono, in pri teh, kateri debelo kiklo na sebi imajo. Pa ima gospoda vendar vsega, mi ji moramo dajati zadnje iz svojih kašč, dajati jim moramo pretirane denarje. Spomnite se, da smo se odkupili s tavžent petsto goldinarji, pa moramo vseeno plačevati mitnino.«

»Res je!« se je oglasil visok suh možakar. »Pa še glavarju moramo pripravljati kurjavo.«

Izpod kora je vpadel mlad fant z zaručanimi svetlimi kodri:

»Gospoda vsako leto od flegarjev in kmetov hoče čisto rajtengo, sama pa ne daje nobene rajtenge za denar, ki ga je od kmetov čez dolžnost prejela. Gospodstvo sili kmete k pitju, protipisar ne da rešitve, če ne pijemo pri njem.«

Kmet z brojske županije je zavpil:

»Gospodstvo je odvzelo podložnikom brojske županije hubni gozd!« Starec s polhovko na glavi je prevpil mlade glasove:

»Pridigujejo nam svoje hladne postave, iz svoje srede nas pehajo in sami pota v dober leben iščejo!«

Glasovi so se mešali, vpili so drug čez drugega in zdelo se mi je, da je odmevalo vsaj iz petdesetero ust desetletno in stoletno sovraštvo do vsega, kar je gosposkega.

Matija pa je nadaljeval: »Žalost nima vekoma trpeti, tema se ima v veselje spremeniti. Zdaj je temna noč, skoraj pa bode svetel dan, zdaj sneži, grmi in bliska se, skoraj se pak hoče sonce prikazati in svetiti. Naj divja in razbija hudič svet in vse stvari, naj vetrovi šume in pihajo, valovi šturmajo in se vzdigujejo, vendar bo tudi tega konec.«

Tedaj sem zaslišala Miklavža Bernika z Osoj pod Osovníkom. Večji in močnejši je bil od vseh in njegov glas je zazvenel odločno in jasno:

»Možje, ni nam treba škofov in valptov. Živeli bomo brez njih kakor mravlje, ki nimajo vojvodov ni kapitanov ni gospode, pa si vendar poleti svoj kruh pripravljajo in svojo špendijo v žetvi spravljajo.«

Stopila sem v cerkev. Kmetje so se obrnili in me začudeno gledali. Zagledala sem Gregorja ob stranskem oltarju.

»Ferdinand, Vida Fürnpfeila vnuk, vodi vojščake skozi hoste k cerkvi! Poloviti vas hočejo in vleči zvezane v loški grad!« sem hlipala.

Stari Goliraj je stopil na sredo cerkve. Ni me spoznal.

»Gospa, kaj iščete med nami? Tu ni mesta za ženske!«

Gregor pa je tako kot pred petdesetimi in več leti stopil k meni in dejal: »Kunstlova Viktora je, naša zlahtnica! Poslušajte jo!«

Obstopili so me, jaz pa sem pripovedovala, kar sem izvedela od Ferdinandove tete gospodične Fürnpfeilove.

Tedaj pa je stopil pred oltar tolminski puntar stari Janž: »Gospoda svoje oči visoko nosi, svoje obrvi kvišku drži, ima pa meče za zobe, s kočniki nas žre in požira, nas revne v deželi in uboge med ljudmi. Vendar možje, ne vdajmo se cagavemu strašenju, pustimo hude misli. Čas je, da izberete med sabo vodje in se dogovorite za nov sestanek!«

Nekdo je zaklical:

»Bernik naj nas vodi! Bernik naj nese naše pritožbe cesarju!«

Odobravaljoče mrmranje je šlo skozi cerkev.

Spet je stopil pred oltar Miklavž z Osoj:

»Možje, gospode reč je, da kakšno reč skrije, ampak cesarjeva čast je to reč izprašati. Cesarjevo srce se ne more izpačiti, zakaj njegov stol je s pravico potrjen. Zato, samo zato sprejemem vašo nalogo. Šel bom s pismom na Dunaj in ga predal cesarju!«

Možje so se že dogovarjali o novem sestanku. Goliraj pa je stopil pred oltar in dejal:

»Kar se je tu govorilo, nima čez prag iti, temuč ima v cerkvi ostati!« Trepetala sem in najraje bi zbežala iz cerkve, pa sem vseeno počakala, da so možje odšli skozi lesena vrata in se porazgubili v hosti.

Stopila sem v hišo k mežnarju. Mati mežnarica mi je nalila v veliko kupo sadjevca in čutila sem, da se mi z grenko pijačo vrača mir in pogum v srce.

Odpravila sem se. Mežnarica me je hotela spremljati po skritih stezah po pobočjih proti Bodoveljski grapi, da me valpti ne bi okrili.

Jaz pa sem tako natančno poznala vsako stezo, vedela sem za vsako skalo, za vsako stopinjo. Prav tod sem hodila z Vidom pred petdesetimi leti, danes pa bežim pred njegovim vnukom, ki kot lovec preži na puntarje in name.

XV

Bilo je pred petdesetimi leti

Nekega sončnega dne v avgustu sva se z Vidom domenila, da greva v njihov listnjak pod Sv. Ožboltom.

Micka je slutila, kam grem, ko sem ji tvezla, da bom ostala nekaj dni v Pungertu. Grdo se je držala, rekla pa ni nič.

Naložila sem v cekar klobase, zaseko, hlebec kruha, krlje in mlince. Vso noč so se mi misli pasle po zelenih travnikih in me vodile k frišni vodi gorskih studencev.

Zjutraj, komaj se je sonce prikazalo izza Kamniških planin, sem se iztihatopila iz hiše in se po praznih gasah odpravila proti Puštalu. Vid me je že čakal v goščavi nad Dobravcem. Brez besed sva se kar skozi goščavo vzpenjala proti Sv. Andreju.

Oba sva vedela, da ne delava prav, a oba sva takrat imela lačno srce, srčno vzdihanje in nepotešene želje. Vid je bil mojega obličja pomoč, moj grad, moja bramba, pa sem se vseeno bala. Vid pa mi je govoril, kakor bi bral iz bukev:

»V svoje srce sem te zaprl, po tebi želi moj duh in misel, kakor jelen vpije po frišni vodi, tako vpije moja duša po tebi!«

Po petdesetih letih sem spet zagledala sredi senožeti reven lesen listnjak, ki se mi je takrat zdel lepši kakor cesarska palača na Dunaju. Zadišalo je po senu in zazdelo se mi je, da sem spet mlada deklica izpred petdeset let. Spomnila sem se, kako je Vid odpahnil črviva lesena vrata in kako je zadišalo po rožah in senu. Kar pogreznila sva se v seno. Vid je bil ob meni, podvrgla sem njegovi besedi pamet, misli, leben, zaprla sem ga v svoje neumno srce.

Dva nad vse srečna dneva sva prebila na soncu pred senikom. Res, tam na soncu je bil Vid meni dober, jaz pa še boljši njemu.

Včeraj pa sem listnjak sredi senožeti gledala le od daleč. Dekline, ki je nekoč žarela od ljubezni in sreče in celo pozabila na očeta, ki se je takrat

bojeval v tujini zoper dednega sovražnika, ni več. Dekle se mi danes niti smili ne zaradi neumnosti in zaslepljenosti. Srce starke, ki je včeraj hodila mimo listnjaka in trepetala pred Vidovim vnukom, je polno maščevalnosti in sovraštva do vseh, ki so jo nekoč zatirali, sramotili in krvavo mučili.

Skozi redke smreke sem videla, kako se vzpenjajo proti cerkvi črni vojščaki s helebardami. Uspela sem, rebeli so srečno prišli v varno zavetje gozdov!

XVI

20. decembra 1713

Včeraj zvečer so prišli k nam moj žlahtnik Grega, Miklavž Bernik in stari Goliraj. Peljala sem jih v veliko sobo zadaj. Ni treba, da gledajo s Placa na naša razsvetljena okna in ugibajo, kdo je pri nas.

Sama sem prinesla iz shrambe zelenko sadjevca, hlebec kruha in narezala prekajeni želodec.

Možje so sedli za dolgo mizo. Goliraj se je obrnil k meni.

Gregor je pripomnil:

»Napisali smo nekaj za cesarja!«

»Nesli bodo pismo cesarju!«

»Kaj kar na Dunaj mislite?« sem nejeverno vprašala.

»Moramo,« je odgovoril Miklavž Bernik, »pravijo, da cesar deželo gori drži skozi pravdo, lakomniki jo pa skaze!«

»Pa prav ti, Miklavž!« sem se prestrašeno vmešala, »ti, ki imaš deset otročaje in bolno ženo?«

»Možje so me izbrali, pa bom šel!«

Goliraj je mirno dejal:

»Nehajte že s klagovanjem. Dogovoriti se moramo o pismu!«

Miklavž je potegnil iz bisage zložen pergament in ga razgrnil. Z velikimi, okornimi črkami je bilo zapisano:

Cesarska visokost,

kir živiš in regiraš tudi nam podložnim gospoda škofa freisinškega, izkaži nam gnado in preberi naše vzdihanje, sodi naše reči in milostivo pogledaj našo revo, nujno in bridkost in nas naše težke butare s tvojo močno roko kakor oča odreši. Ni nam treba naše nuje poredi povedati, ni naše nadloge razodeti: ti jih bolje veš kakor mi sami, zakaj ti si naš cesar, ki za nas skrbiš, dan in noč ne spiš in ne dremleš.

Posodi gnado, da ne bomo obloženi z novimi štivrami, trdimi in težkimi službami, s silo dolitlačeni in zatreni.

Odredi, da nam dajo glavar gospod plemeniti Egkher na vpogled loški urbar, da izvemo, kaj so naše dolžnosti in naše pravice. Pouči hlapce našega gospoda škofa, ki nam vladajo namesto njega, da morajo biti nucni, milostni, pravični. Nikomur nimajo hudega ali žalega storiti, ne sile ali krivice izkazati. Graščinski bi morali biti naši očetje, pa nam vsako leto zvišujejo štivre, vsako leto jim moramo dajati več živine, lanu, čebule, žita. Tovoriti moramo vino in pridelke do Freisinga v nemško deželo. Oskrbnik pa pošilja vidmarje v boj kot oborožene vojščake s težkimi oklopnimi konji.

Ako lih gospoda zoper nas uboge gmajn ljudi kamp stori, tako se naše srce ne boji, ker se mi na te zapustimo. Vemo, da ti na našo revo pogledaš in spoznaš našo nujo.

Tvoji podložniki iz Loke in freisinškega gospostva.

»Tole bomo poslali k cesarju. Možje bodo podpisali ali pa podkrižali!« je končal Goliraj.

»Potem pa kar k cesarju na Dunaj!« sem ponovila, »kaj pa če vas na potu ubijejo ali če umrete od vsega hudega?«

Miklavž je mirno odvrnil:

»Ja, na Dunaj bomo vandrali. Na sestanku v Bodovljah smo se o vsem domenili. Možje so obljubili in tudi zapisali, da nam bodo povrnili vse cirenge za rajžo, ko se bomo vrnili. Če pa nas bodo ubili ali če se ne vrnemo, bodo ženam in otrokom izplačali. Napisali so tudi, da lahko mi ali naše žene odvzamejo kmetom živino, platno ali prejo, če ne bi držali obljube ali pa jim ne bi mogli izplačati v denarju.«

»Kdo pa bo šel še z Miklavžem na Dunaj?« sem vprašala.

To se bomo dokončno dogovorili pred Silvestrovim pri Zofkežu,« je povedal Goliraj.

Koliko se je spremenilo, kar me ni bilo v Loki! Pred petdesetimi leti kmetje niso znali pisati, bali so se grajskih, sedaj pa se skrivaj sestajajo, pišejo cesarju pisma in celo na Dunaj so namenjeni!

XVII

1. januarja 1714

Božič in novoletne praznike sem po dolgih letih spet preživela v domači hiši. Johana je spekla potice in janeževe upognjence, za božični večer pa debelega kopuna. Hiša diši po kadilu in vaniliji. Tako je, kot je bilo pred pol stoletja, pa vendar čisto drugače. Ni smeha ni veselega ulivanja svinca ne nestrpnega pričakovanja pred jaslicami: tistih, ki sem jih imela najraje, ni več!

Na božični večer sva šli z Johano na prifarsko pokopališče in prižgali sveče za mater, za očeta, za Volka, in še za vse tiste, ki so takrat zgoreli na grmadi in njihove duše še danes kličejo po maščevanju. Zaradi visokega snega nisem mogla v Ljubljano na možev grob, zanj so poskrbeli naši prijatelji.

Pri polnočnici sva z Johano sedeli v naši klopi pri Sv. Jakobu, pa se nihče ni odmikal od naju. Gospe s Placa so se nama prijaznivo nasmihale in zavistno ogledovale moje črno ogrinjalo iz pravega astrahana in belo ruto iz pravih venecianskih špic, ki sem jo po nemškem načinu lepo nabrala v gube in prav spotekljivo zavezala okrog še zmeraj gostih sivih las. Tudi Johana je oblekla kratek kožušček iz kunčjih kožic, na glavo pa si je dala pečo iz najtanjšega platna, tako spretno zloženo, da so kmečke babe bolj gledale njeno pokrivalo kot gospoda, ki je pred oltarjem slavil rojstvo Gospodovo.

Naša klop je skoraj pred oltarjem, stara klop, v kateri so sedeli že moji starši, pa tudi moj ded in stara mati. Pa nisem mislila nanje, niti nisem molila za drage rajne. Obe z Johano sva mislili le na eno, na tisto jutro pred petdesetimi leti, ko so naju grajski biriči prignali pred to cerkev. Trdno in nemilostivo so naju zvezali, krivo so naju zatožili, obsodili, zapljuvali, sramotili in s pestmi v obličje bili. Obe sva bili iz mesta, zato sva morali špotljivo kazen pred svetom z voljno pokorščino trpeti in se pokoriti pred mestno cerkvijo sv. Jakoba. Stali sva razmršeni, krvavi, v umazanih kiklah in bosih pred cerk-

vijo. Še danes se spomnim, kako mi je grajski birič potisnil v levico gorečo svečo, v desnico pa mi je dal kratko črno palico. Oboje sem morala držati v iztegnjenih rokah, purgarji, posebno žlahtni, pa so hodili mimo naju v cerkev, se delali, da naju ne poznajo, ali pa so naju obmetavali s psovkami. Še sedaj slišim v sanjah sikajoče glasove Fürnpfeilovih hčera: coprnica, lajdra, kurba. Vidim pa tudi starega protipisarja Grundlerja v rumeni obleki iz žide, z ozkimi hlačami do kolen in z grmado belih umetnih las nad zardelimi zamaščenimi lici. Stopal je počasi in imenitno v cerkev, se ustavil pred menoj in počasi ter spolzko zamrmral:

»Dobila si, kar si iskala. Božji mlini meljejo počasi, pa zagvišno!«

Vse to se mi je motalo po glavi, ko sem čez petdeset let sedela kot častita in spoštovana gospa, vdova rajnega gospoda doktorja Volka Markoviča, v naši klopi pri Sv. Jakobu.

Tam na desni strani pa je med moštvom sedel stari debelušni Vid Ferdinand Fürnpfeil. Ali se je tudi on spominjal tistih časov, ko sem toliko prestala zaradi njega, ali pa je mislil zgolj na uporne kmete, ki se tolčejo zoper deželne gospode in tudi zoper njegovo rodovino in jih zato njegov vnuk Ferdinand s tako ihto preganja.

XVIII

2. januarja 1714

Čeprav je že dve po polnoči, sem se lotila pisanja. Dan pred Silvestrovim, 30. decembra, so se pri Zofkežu zbrali rebeli. Prišlo jih je čez petdeset, s hribovskih naselij, iz Selške in Poljanske doline, iz Pungerta, iz predmestij, pa tudi iz mesta jih je bilo precej. Kmet Dolenc je stal sredi temačne izbe in prebral pismo za cesarja, kmetje so odobravajoče kimali in mrmrali. Izbrali so tri odposlance za cesarja Jerneja Polenca iz Pungerta, Miklavža Bernika z Osoj pod Osovnikom in Matija Dolenca od Sv. Duha.

Matija je klical k mizi posamezne kmete. Z okornimi črkami so zapisovali svoja imena, večina pa se je podkrižala na dragoceno pismo. V veliko skledo so metali srebrne tolarje in tako nabrali 54 forintov za potne stroške odposlancev. Stari Goliraj je stopil v sredo izbe in z jasnim in odločnim glasom dejal:

»Odločili smo se, čeprav vemo, da naši odposlanci tvegajo smrt in ječo. Prav je, da vsi prosimo Vsegamogočega, da njih, ki bodo vandrali, obvaruje na potu.« Umolknil je, nato pa zaprosil:

»O gospod bog, obaruj njih noge, da ne spodpolznejo in škode ne vzamo s padenjem, pahnjenjem ali z nerazumnim bojevanjem. Daj, da ne pridejo v nežihrost na vodi ali v roke razbojnikov in mordarjev. Obaruj jih pred divjimi zverinami in pred vsem zlegom telesa in duše. Obaruj jih pred zdaj regirajočimi in drugimi boleznimi. Obari ta čas in vselej doma njih ljube žene, otroke in vso družino z vsem tem, kar imajo, pred škodo in nesrečo. Daj jim brumne ljudi, da jih izperguju, gorivzamejo in dela milosti na njih izkažejo.

Pomagaj jim, da svoje dolgovanje in opravilo pridno, dobro in pošteno opravijo in s tvojo pomočjo v miru spet zdravi in veseli domov pridejo.«

Možje so odhajali brez besed, tiho so se izgubljali po vrtovih in gasah. Danes zjutraj sta prišla k meni Gregor in Barba. Gregorju sem dala sto forintov za odposlance, napisala pa sem tudi pismo dobri prijateljici plemeniti gospe grofici Karolini Fuksovi. Karolinico sem spoznala v Ljubljani, sedaj pa živi na Dunaju na cesarskem dvoru in uživa največje zaupanje našega viso-

kega gospoda cesarja Karla VI. in njegove častite žene cesarice Elizabete Kristine. V pismu sem prosila drago prijateljico, naj se zavzame za moje rojake, ki bodo prispeli na Dunaj, naj jim pomaga, da bodo njihove prošnje dosegle najvišje mesto.

Pismo sem danes poslala po potu v Ljubljano, od tam pa s hitro pošto na Dunaj.

XIX

5. januarja 1714

Včeraj je prav med južino pridrvel k nam Gregor in povedal, da so grajski biriči odpeljali Polenčevega Jerneja na Grad. Pisar Tonček Terček je povedal Goliraju, da se Jernej dobro drži. Glavar ga je zasliševal in je bil zraven žirovski župnik Luka Pušar. Pušar je v štacuni pri Lukančiču povedal, da je Jernej glavarju zabrusil, da se podložniki nikogar ne boje, da bodo dosegli svoje, pa če morajo do cesarja na Dunaj. Gospa Lukančičeva, ki je poštena in častna žena, je menda gospodu župniku dejala:

»Pravica ima dve hčeri: Prinesil! Daj!«

in dala gospodu za glavarja najlepše pleče iz shrambe, da bi izpustil Jerneja.

Rebeli pa so sklenili, da se Bernikov Miklavž z Osoj in Dolenčev Matija od Sv. Duha takoj odpeljeta s pismom v Ljubljano, nato pa naprej na Dunaj.

Z Johano sva dolgo v noč govorili o obeh možeh, ki verjetno še nikoli nista šla dalje od Loke in Fare in ki sta živela le za svoji kmetiji in družini, danes ponoči pa se odpravljata na dolgo in nevarno pot na Dunaj. Kako bosta potovala, kako se bosta sporazumela, ko govorita zgolj kranjsko in ne razumeta nemške šprahe?

Tolažila sem Johano in sebe, da bosta do Dunaja že nekako prispela z vozom in spremljevalci, ki sem jih naročila v Ljubljani, na Dunaju pa bo poskrbela zanj naša prijateljica gospa Karolina. Tudi pismo za cesarja bo gospa spravila na pravo mesto.

Tudi o Jerneju sva govorili, ki ga še zmeraj niso spustili z Gradu.

Popoldne pa sta prišli k nam na obisk Oblakova Liza in gospa Antonija, žena tolminskega grofa Coroninija. Grofica spet vedri v puštalski graščini in se trese pred tolminskimi rebeli.

Samozavestno je pravila, da se bo kmalu vrnila domov, saj je tolminski deželni glavar prosil Dunaj za pomoč zoper uporne kmete. Vlada je menda poslala sedemsto Hrvatov in še nekaj drugih čet na pomoč tolminski gospodi.

»Saj se jih ne bojim teh preklicanih kmetavzov, a toliko sitnosti in strahu so nam pripravili ti rebéli, da jim privoščim vse najhujše!« je lepa grofica končala svoje jadikovanje.

Gospe pa sta hitro pozabili na kmete in upor in že govorili o oblekah s krinolinami, ki sta jih dobili z Dunaja, ter o posebno fini francoski riževi moki, ki si z njo posipata obraz.

Jaz pa sem kar naprej spraševala, kaj je z upornimi kmeti, in gospa Antonija je veselo odgovarjala:

»Moj gospod soprog mi je sporočil, da so glavni voditelji Ivan Gradnik, Lovrenc Kragulj, Martin Munih in še deset drugih že v ječah in da sodna obravnava teče že pet mesecev. Pomislite, obglavili jih bodo ali pa razčetrili. Čimprej tem bolje!«

V Johaninih očeh sem zagledala strah, tudi jaz sem vedela, da tudi našim rebelom grozita Krvava rihta in Gavžnik.

Z Johano sva tiho sedeli za mizo in Johana je celo pozabila, da bi se pobahala s posebno torto. Pripravila jo je iz sladke tolčene smetane in skodele kofeta, vanjo pa je vmešala šest lotov svežega masla, šest lotov moke in dvanajst lotov cukra. Pa je torta ostala v shrambi nerazrezana.

Gospe sta se odpravili ob avemariji domov v puštalski grad. Z Johano pa sva še dolgo v noč govorili o hudih časih, ki čakajo nas in vse loško gospostvo.

XX

8. januarja 1714

Včeraj se je pripeljal s kočijo v Loko predsednik okrajnega sodišča v Ljubljani gospod Rudolf Carduzzi, dober prijatelj mojega rajnega moža. Svetla rdeča kočija se je ustavila pred našo hišo na Placu. Fantini so se zgrinjali okoli bleščeče kočije z grbom in zijali v kočijaža, ki je dostojanstveno sedel na visokem sedežu. Baron je kljub visokim letom prihitel po kamnitih stopnicah v prvi štuk in veselo pozdravljal Johano, ki jo je poznal še iz Ljubljane.

Gospod baron je povedal, da ga je glavar Egkher povabil v Loko na zbor podložnih na gradu.

»Draga gospa, vaši rojaki pa le niso tako pohlevni, kot ste pravili v Ljubljani, vaš glavar mi je pisal, da se nekaj dogovarjajo s tolminskimi puntarji!«

Ustrašila sem se, baron pa mi je obljubil, da se bo pogovoril z glavarjem in skušal odvrniti najhujše od rebelov.

Johana je pripravila v rdeči izbi zadaj visoko posteljo, preoblekla je odeje in prezračila pernice. Zakurila je v veliki nizki peči in po hiši je zadišalo po butaricah in bukovih panjačih. Z oblazinjenih naslonjačev je potegnila bela pregrinjala.

VIII

Z baronom pa sva medtem udobno sedela v topli izbi spredaj ob kozarcu pinolice. Baron je pripovedoval o ljubljanskih gospeh in veselo sva se spominjala rajanja na bregovih Ljubljani, imenitnih plesov v turjaški palači in veselega predpustnega vrvenja po ljubljanskih gasah.

Kako srečna in mirna sem bila vsa leta v varni hiši mojega dobrega moža, sedaj pa sem spet zašla v vrtinec, iz katerega ne najdemo rešne veje.

Zjutraj pa sva se peljala z baronovo rdečo kočijo na Grad. Branila sem se, ko me je povabil, naj sedem v kočijo, pa gospod baron ni pustil, da bi vdova najboljšega prijatelja capljala z loško purgarijo in s kmečkimi podložnimi na Grad po strmih stopnicah. Joj, ko bi baron vedel, kako sem pred nekaj tedni sredi noči hitela po strmem bregu k Svetemu Ožboltu!

Ženstvo je radovedno zijalo v rdečo kočijo in bilo mi je nerodno, da se izpostavljam ženskim jezikom, hkrati pa mi je bilo všeč, ko sem iz kočije zagledala gospo Sidonijo Fürnpfeilovo, Vidovo ženo, ki je s svakinjo, Vidovo sestro Antonijo, komaj lezla po strmi stezi na Grad.

Gospod glavar Egkher je pričakal našega prijatelja gospoda barona Carduzzija pred železnimi vrati in naju oba pospremil proti veliki dvorani zraven kapele.

Na dvorišču sem zagledala gruče gmajn ljudi v nedeljskih oblačilih. Grajski hlapci so jim natakali v velike kupe rumeno vino.

Obrnila sem se h glavarju:

»Ali jih mislite upijaniti, še preden boste pričeli s komedijo?«

Baron Carduzzi me je začudeno pogledal, Glavar pa je smehljaje dejal:

»Ali res ne uvidite, spoštovana gospa, da hočemo le dobro našim podložnikom.« Obrnil se je h baronu Carduzziju:

»Oprostite, gnadjiva gospa ne pozna naših gmajn ljudi, predolgo je ni bilo med nami. Med njimi so zgubljeni in zanikrni. Morali bi jih kaznovati kakor s hudičem obdane nore ljudi! Premislite, pritožujejo se in hočejo celo na najvišjem mestu rovariti zoper presvetlega škofa freisinškega, našega gospoda.«

Spet sem planila:

»Zdi se mi, da želite pri čisli maščevati vsako krivo dejanje in se veselite, kadar imate štrafati!«

Naš prijatelj baron Carduzzi me je prijel za roko in skoraj vlekel proti veliki dvorani.

Za dolgo, z zelenimi prti pokrito mizo so sedeli mestni vikar gospod Ignacij Rupar, kaplan kapele sv. Ane na Gradu gospod Matija Čere, mestni sodnik gospod Janez Gasperin. Zagledala sem tudi našega prijatelja trgovca gospoda Mihaela Lukančiča, pa Marka Oblaka in svetoduško grofico.

Kmetje so počasi vstopali v dvorano. Oblečeni so bili v dolge suknje iz črnega lodna, na nogah so imeli nogavice in hlače iz rujavega grobega sukna ter nerodna obuvala. Palice, ki so jih navadno nosili zmeraj s seboj, so postavili ob steno debelega obzidja. Spomnila sem se, kako je v moji mladosti stari oča Kunstel narezal debelo orehovo vejo in vanjo vtiral pesek. Tedaj so govorili, da so kmečke palice najboljše orožje, celo človeka bi z njimi lahko ubili. Tokrat pa so stale palice ob obzidju, lastnike njih pa so grajski hlapci pehali k mizam iz grobih desk, ki so se šibile od štefanov z vinom in od pladnjev z dehtečim pečenim mesovjem, od kosov pečenih jancev in pre-kajenih plečet ter mastnih zlato rumenih pečenih praset.

Glavar se je obrnil k mojemu spremljevalcu:

»Gospod baron, povabili smo župane in po dva podložnika iz vseh županij, pa jih je še več prišlo in tudi iz mesta jih je dosti. Kar pričeli bomo!«

Glavar ni čakal na odgovor, stopil je na oder, ki so ga postavili pod okno. Govoril je o nezaslišanih hudobijah, ki so jih zagrešili tolminski puntarji in o strahovitih kaznih, ki jih bodo doletele.

»Slišali smo, da ste tudi vi, hlapci freisinškega gospostva, zoper našega najvišjega gospoda mrmrali in punte delali. Norcu nikar dobro ne stoji dobre dni imeti, veliko manje hlapcu čez gospodo gospodovati. Le tisti, ki je potrpežljiv, je zastopen človek. Slednji bodi potrpežljiv, katera ima oblast čez njega. Gosposčina je od boga postavljena. Kateri se tedaj gosposčini zoperstavi, ta se zoperstavi božji ordningi. Kateri se pak zoperstavijo, ti bodo čez sebe sodbo prejeli. Zakaj oblastniki niso k strahu dobrim delom, temuč hudim. Ako hudo storiš, tako se boj, zakaj gosposčina meča ne nosi zastonj, ona se maščuje k štrafingi čez tega, kateri hudo stori. Zato bodite za potrebo voljo podvrženi, nikar le zavoljo štrafinge. Za tiga voljo morate tudi štivo dajati.

Vi podložni, bodite pokorni vašemu telesnemu gospodu s strahom in s trepetanjem v preproščini vašega srca. Norcu nikar dobro ne pristoji od visokih reči govoriti.«

V dvorani je vladala tišina. Nenadoma pa je planil mlad, jasen glas:

»Veliko manje pristoji grofu, da laže!«

Glavar je preslišal opombo in mirno nadaljeval:

»Vsakdo ima na svojem delu zadosti imeti, kontent biti in nima drugih zavidati, nidati ali zato, da njim bog vekšo milost ali darove posodi, sovražiti. Zakaj letó je gmajn, zanikrna in zlobna narava, da nihče ni več kontent na svojem daru in stanu. Gospod Bog je podložnim zapovedal, da vsakateri svoji gosposčini, katera čez njega oblast ima, pokoren ima biti nikar le zavoljo ogibanja štrafinge, temuč tudi za vesti voljo. Vsakdo mora gosposčino spoštovati, njej tudi voljno dati, kar je vsakteri dolžan. Obari nas bog, da nikar kdo svoje gosposke ne ferahita in taisto v svojem srcu ne kolne, kajti gosposka ima regiment na zemlji držati in po svoji ostri sodbi soditi. Podložni naj imajo pokorno srce, da njih gosposčino in poglavite ljudi, od nje poslani, spoznajo, častijo, se jih bojijo in njim z vso sposobno podložnostjo pokorni bodejo, se zoper nje ne stavijo in jih ne srdijo.

Vprašam vas, podložne premilostivega škofa, ali ste imeli le enkrat vzrok, da se dvignete zoper njegovo milost?«

Za mizami so sedeli župani in kmetje, z rokami nosili v usta mastne kose svinjine in si z rokavi brisali mastna usta. Tako so bili zaverovani v slastno jedajočo in pijačo, da glavarjevih besed še poslušali niso.

Tedaj pa se je dvignil pijani Budlarček iz Karlovca in jecljaje spregovoril:

»Vaša milost so naročili, naj govorim v imenu kmetov!«

Velik, resen mož z godeške županije je zavpil:

»Kdo te je pooblastil, klada pijana?«

Budlarček pa je s piskajočim glasom nadaljeval:

»Zadovoljni smo, vsi smo zadovoljni, posebno, če nas boste takole gostili, bomo vsi podpisali.«

Kmet iz godeške županije je spet zaklical z močnim glasom in prevpil rjoveče glasove pijanih kmetov:

»Gospod glavar, pustite, da govorimo kmetje, da povemo, kar znamo, in kar smo videli, izpričamo! Zakaj nočete prejeti našega pričevanja?«

Glavarju ni bilo prav, da so kmetje posegli vmes. Spoznal je, da iz Budlarčka govori vino in da je vse bolj zmeden. Glavar se je nasmehnil, stopil k Budlarčku in ga potrepljal po rami:

»Saj vem, da nobeden nima ničesar zoper našega milostivega gospoda, presvetlega škofa freisinškega, ki ni le naš posvetni gospodar, temveč tudi gospodar naših duš in našega življenja po smrti. Z veselimi usti bi ga morali hvaliti.«

Grajski pisar je hodil okrog obloženih miz z velikim pergamentom in silil pijane kmete, da so se podkrižali.

Spet se je oglasil glavar:

»Možje, podpišite!«

Pa je zavpil mož iz godeške županije:

»Možje, ne podkrižajte se! Ne izdajte naše svobode!«

Glavar je samo pogledal črnega biriča, ki je stal pri vratih, vojščak je postavil helebardo v kot, pomignil tovarišu na drugi strani dvorane in oba sta planila k možu, ki je pozival kmete, naj ne podpišejo.

Kmetje so se prenehali podkriževati in strmeli v vojščaka, ki sta otepa-jočega se Bodoljčana vlekla skozi vrata.

Zaslišala sem Golirajev glas:

»Bučki trapasti, zdaj ste sami videli, kakšna je grajska dobrota in pravica. Ali ne veste, da kateri veliko govori in ne drži, je kakor oblak in veter brez dežja.«

Mlad glas je zaklical:

»Možje, rešite se! Zakaj svojim sovražnikom ste padli v roke, zbežite kakor srna iz njih rok, kakor ptica iz ptičarjeve roke!«

Med glasnim prerivanjem in vpitjem sem se obrnila k baronu Carduzziju:

»Pomagajte vendar! Saj nihče ni vedel, kaj podpisuje! Pomagajte!«

Baron pa je gledal mimo mene in polglasno zamrmral:

»Loška gospoda je zvita bolj kakor gospodje v glavnem mestu Ljubljani in celo na cesarskem mestu Dunaju. Z malo prate in loške kislice so napravili iz puntarjev pohlevne ovce.«

Čeprav imam sive lase, sem zardela od zadrege in sramu.

Vojščaki so planili v sobano in silili kmete, da so spet sedli za mizo.

Jaz pa nisem čakala zaprisege o vdanosti in zvestobi, ki jo je Egkher z vojščaki izsilil od pijanih podložnih. Prerila sem se čez dvorano mimo polnih miz, politih z vinom in mastjo, na dvorišče. Skozi okna je donel glavarjev glas: »Kateri je pameten, ta se masa v svojih besedah. Norec bi bil za modrega držan, da bi molčal in svoje ustne vkup držal.«

Spustila sem se po klancu proti Placu. Sneg je naletaval in pot je bila spolzka in nerodna. Sonce je prodiralo skozi oblake in nebo se je lesketalo v stoterih barvah.

Kako lepo je naše mesto in kako strašna je oblast, ki bedi nad njim!

V meni so vstajali spomini, tisti grozni spomini, ki so me leta prebujali sredi noči, zaradi katerih sem prejkotala dneve in noči zaprta v sobane Markovičeve palače na Turjaškem trgu. Nikoli pa tudi ne bom pozabila dobrote, ki mi jo je izkazoval moj mož, meni prekleti konkubini, ki ji je krvni sodnik Hans Heidrich dokazal, da je *sigmae et ceremoniae magichae* s svetimi reki in drugim *malleus maleficarum* spodbudila samega gospoda Satana, da ji je pomagal zapeljati lahkovernega in nedolžnega plemenitega gospoda Vida Ferdinanda Fürnpfeila. Zasopla sem prihitela domov.

Johana je bila v kuhinji. Dišalo je po poticah in po prati. Brez pozdrava sem stopila v spalnico. Vrgla sem se na kolena in skrila obraz v špampet in zavekala.

Johana je stopila v izbo in se sklonila k meni:

»Zakaj letaš na Grad? Zakaj se mešaš v vse to? Zakaj sva se sploh vrnili iz Ljubljane?« je hitela, ne da bi čakala na odgovor.

Jaz pa sem kar naprej hlipala. V meni je vse trepetalo in v spominih sem bila spet v ječi pod glavnim oltarjem kapele na Gradu.

»Johana, ali si pozabila? Spomni se, kako smo se stiskale v vlažni luknji, pet nas je bilo v nizkem zatohlem prostoru. Niti ležati nismo mogle, da bi vsaj v spanju pozabile, kaj so nam očitali.«

Johana me je prijela za roke:

»Viktora, nehaj! Minilo je in nič ne boš spremenila, če mučiš sebe in mene!«

»Ni res!« sem skoraj zavpila. »Prav zaradi teh spominov morava pomagati kmetom, ki jih bodo grajski mučili in vlačili po ječah.«

Johana je odšla molče v kuhinjo, da pripravi južino za ljubljanskega barona. V meni pa so vstajali spomini, kakor da bi pred nekaj dnevi stala v veliki sobani na Gradu še s petimi obtoženimi, čeprav je od tedaj minilo več kot petdeset let.

Tako sem se vtopila v spomine, da nisem slišala Johane, ki me je klicala v rdeči salon zadaj, kamor je peljala gospoda barona, ki se je vrnil z Gradu. Zbrala sem se in povabila barona, naj sede v širok rdeč naslonjač. Pogledal je skozi okno proti Kamniškim planinam, ki so žarele v večernem soncu, in nato proti Grmadi, ki je zastirala pogled na Ljubljano.

»Gospa, zakaj ste se vrnili v Loko? Zakaj niste ostali v Ljubljani? Tam vas vsi spoštujejo in imajo radi,« je dejal namesto pozdrava.

Nič nisem premišljevala, v meni je govoril glas, ki sem ga slišala čisto razločno:

»Gospod baron, ali ne razumete, da nikoli ne bom pozabila grozot, ki sem jih doživela na Gradu, in nikoli prebolela krivice, ki so mi jo storili?«

»Volk vam je dal svoje ime, svojo čast, svoje imetje!« je odgovoril.

»Ne govoriva o tem,« sem zaprosila. »Povejte mi raje, kaj so sklenili na Gradu zaradi upornih kmetov!«

Baron se je nasmehnil:

»Glavar se boji, čeprav tega ne pokaže. Boji se kmetov, ki niso prišli na Grad, ki se menda skrivaj sestajajo in ki so menda celo poslali svoje poslanca na Dunaj.«

»Kaj bo storil?«

»Kadar se bogatim rumeni zlati in tolarji, zlate posode in srebrni peharji prijaznivo smejo, takoj pozabijo na pravico in čast. Jemljejo mite in darove, da pomagajo krivici. Glavar je menda poslal na Dunaj srebrn jedilni pribor, ki ga je kupil v Augsburgu, deželnemu glavarju v Ljubljani pa dvanajst srebrnih svečnikov. Saj veste, da hudobni skrivši darove jemljejo, da pravdi pot pripogibajo. Glavar je tako zavarovan od vseh strani in kmetska pravda je že vnaprej izgubljena.«

»Pomagajte,« sem se obrnila k baronu, čeprav sem vedela, da je prav tako brez moči kot kmetje in jaz, neumna stara ženska.

Baron se je odpeljal drugo jutro z rdečo kočijo v Ljubljano. Prej pa me je še pregovarjal, naj se preselim spet v Ljubljano v naše stanovanje na Turjaškem trgu.

25. aprila 1714

Nobene vesti ni z Dunaja. Ne vemo, ali sta poslanca srečno prispela v cesarsko mesto ali sta se oglasila pri Karolini Fuksovi ali je pismo doseglo cesarjeva ušesa.

Samo to sem izvedela, da so Polenčevega Jerneja izgnali z ozemlja freisinškega škofa.

V puštalskem gradu so pripovedovali strašne reči o tolminskih puntarjih. Liza je menda prejela pismo grofice Antonije Coronini iz Gorice. Piše, da

so zaprli v goriški grad stopetdeset kmetov, enajst voditeljev pa so ubili, razčetrili in kose teles obesili po vsem mestu na kole.

Ponoči premišlujem o življenju in smrti. Mislim na očeta, ki leži daleč v tujini, na moža, ki je pokopan v Ljubljani, na mater, katere grob je na Fari. Kako kratko in minljivo je človekovo življenje in kako neumno se pehamo za zemeljskim blagrom. Le malo ljudi je poštenih, gospoda pa je vsa pohlepna po blagu, časti in oblasti.

XXII

29. aprila 1714

Ni se še zdanilo, ko je zadonel tolkač na vhodnih vratih. Zaspano sem pogledala skozi okno in zagledala Gregorja iz Pungerta in še dva možaka v čudni tuji opravi.

Johana je že hitela po kamnitih stopnicah v vežo in že so vstopili vsi trije možje v kuhinjo.

Srce mi je zapelo od sreče, ko sem v čokatem možu v viteški opravi spoznala Matija Dolinarja in osojskega Miklavža v preprosti purgarski noši.

Vsi trije so žareli od veselja.

»Kar z Dunaja sva prišla!« je planil Matija.

Oddahnila sem se.

»Samo da sta prišla!«

»Pa še kako sta se pogospodila na Dunaju!« se je oglasil Gregor.

»Pa sta oddala pismo?«

»Ja, gospa baronica ga je sama nesla k cesarju,« je resno povedal Miklavž. Matija pa je hitel:

»Pa tudi naju so peljali v velikansko graščino, da sva videla čisto pravega živega cesarja!«

»Pa kaj sta opravila?«

»Ja, glavar mora kmetom pokazati loški urbar, da bomo na lastne oči videli, kaj lahko graščinski zahtevajo od nas, pa tudi, kakšne so naše pravice.«

»Ali bosta šla na Grad?«

»Pa ja,« se je oglasil Matija, »če sva se upala med dunajsko gospodo, bova menda tudi lahko govorila z loškim glavarjem.«

Johana je postavila na mizo v jedilnici velike bele skodele z dišečim lipovim čajem, vanj je vlila sadjevca. Narezala je velike kose pogače.

»Pa je pri nas le lepše kot tam zunaj!« je zamrmral Matija. Miklavž pa je pristavil:

»Boljša je skleda zelja, z ljubeznijo kakor upitan vol s sovraštvom in zavistjo.«

Grega pa je nestrpno priganjal:

»Še Viktori povejta, kako je bilo na nevarni poti in kako na Dunaju!«

Matija je komaj čakal, da pove, kaj sta doživela na dolgi poti.

»To veste, da sva v ponedeljek, dva dni po Sv. treh kraljih, navsezgodaj jahala do Ljubljane. Naš hlapec Miha pa je peljal sani, na katere smo naložili sodček pinolice, dvesto petdeset funtov finega oljčnega olja in še pet pletenk pravega češnjevca iz Gabrovega. Vse je bilo namenjeno za dunajsko gospodo. V torek ob tričetrt na osem pa sva naložila na velike sani, ki so naju čakale na poštnem dvorišču, najino prtljago. Zgnetla sva se v kočijo, ki je bila pribita na sani, na visokem kozlu pa sta sedela kočijaž in prvi hlapec, drugi

hlapec pa je jahal na šimelnu zraven sani, v katere so bili vpreženi kar štirje močni pingaverji.

Hlapec na kozlu je nekaj besedičil, da se tako imenitno vozijo samo grofje ne pa taki kmetavzi, kot sva midva, pa ga je postiljon takoj utišal.«

Miklavž je nadaljeval:

»Peljali smo se v Celovec, nato v mesto Judenburg, pa mimo Knittelfelda, Leobna in Brucka na Dunaj.«

»Vidite, da ni šel zastoj na Dunaj, ko vse ve in si vse zapomni,« je smeje pritegnil Matija.

»Pa bom povedal, kaj se je vse pripetilo na zasneženih cestah. Pripeljali smo se že na vrh Ljubelja. Cesta je bila očiščena od snega in sani so kar letele po hribu navzdol. Kar zagledamo sredi ceste veliko bukev, ki jo je zlomil sneg in zvrnil čez cesto. Prva konja v vpregi sta se pričela vzpenjati, hlapec je padel iz sedla in se zapletel v vprego. Konji so podivjali, voznik je ječal in se vse bolj zapletal v vprego.

Pa veste, kdo je pomiril konja?« me je Matija vprašujoče pogledal.

»Nehaj že,« se je oglasil Miklavž. »Glavno je, da smo srečno prišli na Dunaj in oddali pismo!«

»Pa je tudi prav, da zvedo v Loki, kako si skočil pred konja in pomiril živali, jaz pa sem se lotil drugega para konj!«

»Kaj pa ranjeni kočijaž?« sem vprašala.

»Komaj smo ga vsi štirje, postiljon, hlapec in midva z Miklavžem, izvlekli izpod voza. Imel je hudo rano na glavi in polomljene noge. Peljali smo ga na poštno postajo, od tam pa so ga spravili v špital.«

»Pa je le Matije prvi prišel na Dunaj. Namesto voznika se je povzpел na konja in tako prvi prijahal na Dunaj.«

»Kako dolgo ste se pa vozili do Dunaja?«

»Kočijaž je povedal, da kar enainsedemdeset ur.«

»Kako sva bila vesela, ko sva se rešila blatne ceste, snežnih metežev in megle in zagledala cesarsko mesto!« je dodal Miklavž.

»Ob dveh zjutraj smo se pripeljali,« je vpadel Matija, »in že na postaji naju je čakal kočijaž gospe baronice. Takoj naju je spoznal.«

Miklavž je nestrpnost prekinil zgovornega tovariša.

»Gospa bi gotovo rada vedela, kaj je gospa baronica Karolina naročila zanje in kaj ji je poslala.«

»Res je,« sem pripomnila, »dober glas iz daljnih dežel je kakor mrzla voda žejni duši. Res bi že rada vedela, kaj sta dosegla na Dunaju.«

Gregor je stopil v kuhinjo in prinesel v izbo velik zavoj. Johana je nestrpnost odvozlala vrvico iz čiste svile in odpirala veliko škatlo. Zagledala sem čudovito avbico s tankimi špicami, z dolgimi trakovi in z iglo iz pravega čistega zlata narejeno, s pravimi biseri. Na smeh mi je šlo, ko sem pomislila, kako si bom umetno narejeno pokrivalo pripenjala na sive lase. V škatli je bila še rumena suknja iz čiste svile in pas iz bisernih vrvic. Nasmehnila sem se, ko sem se spomnila na veličastne sprejeme na dunajskem dvoru, ko sva z rajnim možem Volkom sedela med dunajsko gospodo za isto mizo s cesarjem, sedaj pa sedim za mizo s puntarji, rebeli, ki jim grozi ječa in krvava rihta.

Johana pa mi je že kazala dve ruti iz tankih in umetno spletenih špic, pa šolne iz črnega laka, narejene po najnovejši šegi.

Gregor je postavil na mizo še manjši zavoj in Johana je polagala na mizo pecivo, ki je dišalo po ingverju, vaniliji, cimetu. Odvijala je pravi dunajski sadni kolač in čisto majčkene rogljičke iz fine pšenične moke.

S strahom sem odprla prijateljičino pismo. Pa je bilo vse dobro. Prijateljica mi sporoča, da je na dvoru govorila z mlado cesarico, ki bo vse uredila. Prijateljica je šegavo pristavila:

»Pomisli, tvoja žlahtnika ali kaj sta že, sem preoblekla v gosposko opravo in peljala na Belvedere. Saj veš, da pri nas na Dunaju vsa gospoda zida letne hiše na pobočjih Leopoldovega hriba. Popraviti in pozidati mislijo vse, kar so porušili pred več kot tridesetimi leti Turki, ki so 1687 oblegali Dunaj. Princ Evgen je že pred leti sezidal dvorcu Belvedere terase, sedaj pa je dokončal spodnji grad, kamor se je nastanil. Na svečano otvoritev sem šla s tvojima junakoma in bila sem najbolj opažena med dvornimi damami.«

Stisnilo me je pri srcu. Pomislila sem na očeta in rajnega moža, ki sta tako predano in navdušeno hitela na pomoč Dunaju. Oče leži v tuji zemlji, sadove njegove krvi pa uživajo naduti in gizdavi dvorjani. Obrnila sem se k Miklavžu:

»Na Dunaju sta se pa postavila, piše gospa baronica.«

Miklavž je resno odvrnil:

»Na veljanje person gledati ni dobro, zmeraj moraš vedeti, da bi ti hudo storili le za kos kruha!«

Matija pa je vpadel:

»Najraje bi naju obdržali na Dunaju, tako sva jim bila všeč!«

»Ja, za dvorna norca!« je spet pribil Miklavž.

»Ne bodi tako zadrt,« je povzel Matija. »Bom vse po vrsti povedal, kako je bilo. Gospa je poslala na postajo zeleno kočijo in takoj smo preložili iz naših sani oba sodčka in pletenke z žganjem. Pa smo se že peljali skozi ozke gase v velikansko hišo. Zijala sva v grozovito visoke hiše. Kočijaž je povedal, da vse sili v cesarsko mesto, ker se ljudje boje Turkov, zato so zidarski mojstri sezidali še eno mesto na prvo. Pomislite, videli smo hiše s petimi in celo šestimi štuki.«

»Kje pa živi gospa baronica?«

Matija je povedal:

»Gospa ima veliko palačo, kot pravijo na Dunaju velikim prostornim hišam, blizu cesarskega dvora.«

Miklavž je le spregovoril:

»Gospa so povedali, da učijo cesarske otroke in da delajo družbo sami cesarici, zato stanujejo blizu dvora.«

Pa je spet povzel Matija:

»Kočijaž naju je vlekel v prvi štuk in tam žive gospa v taki bleščavi, da še v cerkvi pri Sv. Andreju ni tako lepo. Še tla se svetijo in so gladka kot led. Stene, okna in vrata pa se blešče od samih zlatih kinčev.«

Miklavž je zamrmral:

»Vse to ni nič. Gospoda ima vsega preveč, presita je!« Pa se je oglasil spet Matija:

»Pa je bilo le lepo, ko sva se v zeleni kočiji vozila po Dunaju, pa si ogledovala največjo cerkev na svetu, posvečeno sv. Štefanu, pa štacune, ki so kar žarele od samih sveč in bogatije, pa mimo velikanskih palač, pa še na veselico na Belvedere sva se peljala.«

»Tam sva vsaj videla, za kaj plačujemo cesarju krvave krajcarje!« ga je prekinil Miklavž.

»Kako, da vaju je gospa peljala med tako visoko gospodo?« sem se vmešala.

»Gospa je hotela, da se preoblečeva v mestno opravo, pa Miklavž ni hotel.«

»Seveda ne,« je planil Miklavž. »Ne ofertuj se pred gospodo in ne stopaj na nje mesto, kajti kmet bo zmeraj pred firštom ponižan.«

»Meni pa so bile vseč ozke rožnate hlače, ozek suknjič s špičastim ovratnikom, pa še na glavo sem poveznil nekakšno čepico iz rumenkastih zaručanih las s kito. Nobeden ne bi mislil, da sem zarukan bajtar od Sv. Duha, tako čeden sem bil kot angeli na oltarju v cerkvi v Crngrobu.«

»Kar ločiti se ne more od teh mestnih cunj,« ga je prekinil Miklavž.

»Pa sta se res postavljala pred dunajskim ženstvom!« sem smeje dodala.

»Pa so dekleta na velikem dvorišču le bolj metala oči na Miklavža, ki je prišel tja v kmetški opravi. Bil je najbolj zal fantin, za celo glavo je presegal mestne gospode, celo samega cesarja.«

»Pa sta videla cesarja?« sem se vmešala.

»Pa ja,« je hitel Matija. »Zarjavel je v obraz, gleda pa tako hudo, da te kar strese. Mislim, da se ga vsi boje.«

Miklavž pa je mirno pripovedoval:

»Cesar se je kar pomešal med strelce in tekmoval z njimi, ko so streljali v tarčo. Pa ni bil prvi in zaradi tega se ni nič togotil.«

Matija pa je pripovedoval o dunajskih gospodih, ki so prihajali na konjih, svetečih se od dragega kamenja. Menda so imeli celo srebrne podkve.

»Gospodje so bili nališpani kot ženske s škrlatom in oblečeni v soboljevino, okrog vratu pa so imeli zlate verižice z biseri in pisanim kamenjem. Pa tudi Miklavžu so dali štatljivega šimelna in jahal je med gospodo. Mene pa niso nič porajtali, čeprav sem imel tako kito na glavi, kot je nima niti Lukančičeva teta, ki menda stoji na klopci, pa ji lasje segajo do tal.«

Ustavila sem zgovornega Matija:

»Pa sta prinesla kaj zapisanega?«

»To pa ne,« je mrko odvrnil Miklavž, »gospoda se nama je smejala, ko sva prosila za pismo. Nobeden se ni hotel o tem pogovarjati z nama.«

Pa se je spet oglasil Matija:

»Gospa baronica je poslala žganje najbolj častitim in uglednim dvornim gospem, olje pa menda celo v cesarsko kuhinjo. Povedala je, da je dobila toliko obljub, da bodo freisinški podložniki najbolj srečni kmetje v cesarstvu!«

Nato je Matija pripovedoval o velikanskem kolaču, ki so ga narezali na grajskem dvorišču, pa o ogromnem sodu tokajca, ki so ga točili in delili konjenikom in tudi drugim, ki so gledali tekme.

Zvedela sem še, da vožnja domov ni bila tako burna kot pot na Dunaj in da sta nekaj forintov, ki jima jih je dala baronica za vožnjo in za ceringo na pot, še prinesla domov.

Poslovili smo se, jaz pa sem še dolgo mislila na naša poslanca in na obljube, ki sta jih dobila na Dunaju.

Vem, da so te obljube kot listje v vetru, zdi se ti kot zlat dež, prelep, pa v hipu odleti in leži mokro in gnilo na tleh.

5. maja 1715

Pomlad je in spet letajo lastovke mimo naših oken, gnezda v veži in na gankih v prvem in drugem štuku so polna drobnih ptičkov, ki požrešno odpirajo kljune. Stare lastovke letajo nad Soro in love mušice in jih prinašajo mladim.

Stoletja je tako v naši hiši — vse gre po večno določeni poti, menjavamo se samo ljudje, ki živimo pod to streho.

Miklavž in Matija nista šla na Grad, da bi poročala, kaj sta dosegla na Dunaju, kajti glavar Eghker pošilja vsak dan hlapce na njuna domova in grozi, da ju bodo odpeljali v grajsko ječo.

Tokrat so se zbrali pri nas vodje puntarjev. Sklenili so, da se bosta poslanca skrivala in se tako odtegovala glavarjevemu maščevanju. Puntarji so se dogovorili, da se bodo shajali v naši kleti, ki je izdolbena globoko v zemljo in v katero je vhod po dolgi lojtri, skozi odprtino na tleh v veži, ki vodi na vrt.

Gregor in Miklavž prihajata k meni v kuhinjo in se zaklinjata, da bodo puntarji, pa čeprav z orožjem, dosegli, da jim bo glavar pokazal loške urbarje in bodo na lastne oči videli krivice, ki jim jih dela loška gospoda. Miklavž je dejal:

»Naj gospoda hvali svojo moč, postave in ceremonije, tako ima vendar govorjenje puntarjev težjo vago in več velja kakor deset valptov, sto glavarjev in tavžent škofov. Gospoda se nas boji, na Dunaju sva jih z Matijo v sramoto pripravila, da jih je sram pred vsemi, ki v deželi prebivajo.«

Meni pa stiska strah srce, kajti baron Carduzzi, ki se je spet pripeljal iz Ljubljane in se oglasil v naši hiši, je povedal, da je glavar Egkher dobil z Dunaja od samega cesarja pomoč in povelje, naj zapre kolovodje upornih kmetov in naj jih pošlje v Ljubljano. Glavar je menda baronu Carduzziju zagotavljal:

»Čeprav imajo puntarji dekrete in toliko buhštabov v urbarjih, kolikor je kapljic v morju, trave na zemlji in listja na drevju, bo gosposka beseda več veljala kakor ves svet!«

Miklavž Bernik pa še naprej zbira kmete v našem kevdru. Možje tiho prihajajo čez vrtove, v kleti pa je vsak dan več mušket, sekir in mečev.

2. septembra 1715

Več mesecev nisem pisala. Preveč je hudo!

Puntarji že od junija ne prihajajo več v našo klet. Miklavž in Matija se potikata po hostah in se skrivata pred grajskimi vojsčaki. Otroci in družina pa se sami otepajo z delom. Miklavževa žena je zbolela od vsega hudega, otroci so pa še majhni, saj ima komaj najstarejši nekaj čez deset let. Z Johano sva se povzpeli na Osoje. Listje je še zeleno, vendar slutiš jesen v zraku.

Na njivi sem zagledala najstarejšo Jero, pa Mino, Štefana in Janeza, ki so izkopavali krompir. Ko sem otroke izpraševala, če jim je potrebna pomoč, so v zboru odgovarjali:

»Bomo že sami!«

Sredi pisanja me je zmotila Johana. Poklicala me je v kuhinjo. Na lesenem starem stolu je sedel Miklavž. Takoj sem videla, da je na koncu s svojimi močmi. Johana mu je nalila v veliko skodelo kofeta in že cvrla klobaso, ki jo je izgrebla iz zaseke.

»Nič ne delajte,« se je oglašil Miklavž, »saj ni vredno!«

»Kaj je?« sem planila.

»Vihar je tu. Nesreča je čez nas prišla kakor hudo vreme, bridkost in nuja sta se zgrnila čez nas. Glavarjevi hlapci so pridrveli na naše njive, vdrli v kašče in hleve in odvlekli vso živino in pšenico.«

»Kako ste sploh vzdržali?« sem vprašala.

»Res ne moremo več!« je žalostno dahnil Miklavž. »Moja je tako slaba, da ne vstane več iz postelje. Otroci pa se skrivajo po hosti. Pa to še ni vse. Grajski hlapci so vdrli v čumnato in zagrozili Doroteji, da bodo polovili otroke in jih odgnali na Grad, če se sam ne bom javil na Gradu.«

»Pa kaj boste sedaj?« sem vprašala. Počutila sem se revno in krivo, da nisem mogla preprečiti gorja, ki se je zbralo nad mojimi rojaki.

»Po vseh hišah so soldati in kmetje so do konca preplašeni. Bojim se za otroke. Z Matijo sva sklenila, da pojdeva na Grad, pa naj naju razčetrverijo ali obglavijo. Nedolžne otroke pa naj puste v miru!«

Kako revna sem bila, kako osamljena in brez moči! V hipu sem spoznala, da me gospoda prijaznivo gleda le zaradi rajnega moža, Viktori Novakovi pa ni uspelo z vsemi njenimi zvezami, da obvaruje pred ječo nedolžne.

Nikdar ne zaupaj sovražniku, zakaj ravno kakor železo vselej spet rjavi, tako on tudi svoje falš misli ne pusti. Tudi če se klanja pred teboj, se vari pred njim. Ne vleci ga k sebi, da te ne pahne od sebe.

XXIV

10. septembra 1715

Obletala sem vse loške žlahtnike, bila sem pri glavarju Egkherju in mu govorila o baronici Fuksovi in njenem pismu, ki je povedalo toliko dobrega o obeh poslancih. Prosila sem ga, kakor se prosi boga, ne pa umrjočega človeka, naj ne preganja obeh poslancev in njunih družin.

Glavar je špotljivo odgovoril:

»Gospa, ali veste, da spet služite Satanu in njegovim služabnikom in njih reči. Krivo so govorili zoper pravico visokega gospoda freisinškega, zato naj gre špot zoper njih. Mi smo služabniki najvišjega gospoda škofa, zato moramo preganjati njegove sovražnike in kaznovati objestne rebele.«

Glavar je sam odprl vrata in vedela sem, da so me z Gradu spodili kot nekdanjo obsojenko in Satanovo ljubico. Odšla sem, glavarju pa sem zaklicala s stopnic:

»Gospoda nikoli ne drži besede, kmet nikoli ne bo dosegel pravice, če ne bo prijel za vile in koso. To je zapisano s krvavimi buhštabi v nespremenljivem zakonu freisinških hlapcev.«

Miklavž Bernik in Matija Dolenc sta se včeraj javila na Gradu. Vrgli so ju v ječo pod oltarjem v grajski kapeli. Dva dni sta že ob kruhu in vodi v temni, vlažni luknji, ki jo tako dobro poznam.

Danes zjutraj pa se je oglašil pri nas mestni vikar gospod Janez Rupar. Spoznala sem, da gospod ni pozabil kmečke krvi, ki se pretaka po njegovih žilah, in da čuti z uporniki in bi jim rad pomagal. Miklavž je gospodu, ki ga je obiskal na Gradu, naročil, naj se oglasi pri meni in pove, kaj se dogaja na Gradu.

Glavar je že včeraj poklical oba poslanca v svojo izbo in ju zasliševal, kaj je bilo na Dunaju.

Matijo so že včeraj ponoči grajski hlapci odgnali čez mejo loškega gospostva. Miklavža pa so spet zaprli v ječo pod oltarjem.

Gospod Rupar je še pripovedoval, da sta šla z grajskim kaščarjem gospodom Janezom Jakobom Pavlinom prav do glavarja Egkherja in ga prosila, naj izpusti Miklavža Bernika, ki je oče desetih mladoletnih otrok in mož umirajoče žene, pobožne Doroteje. Glavar ju je sprejel, pa se objestno nasmehnil in jima zagrozil z ječo in večnim zaničevanjem, ker se potegujeta za nesramnega in zločinskega rebela.

Gospod Rupar se je poslovil z besedami:

»Kateri hude oči ima, ta ne more čisto v luč gledati, kateri hudo vest ima, ne more resnice poslušati.«

Z Johano posedava v temačni kuhinji. Johana mrmra sama zase, njene dobre oči so kar naprej mokre od solz. Ne meni se več, kaj je novega na Placu, kaj se dogaja v Pungertu. Njen molk me teži, zdi se mi, da sva spet v ječi in prav tako brez moči kot pred petdesetimi leti, ko sva čakali na Krvavo rihto in na Gavžnik.

Tudi meni però zastaja in besede ledene v duši. Tako mi je, kot da sem z Miklavžem v vlažni ječi pod oltarjem in čakam na edino odrešenje, ki ga človek zagotovo dobi v življenju, na mir in pozabljenje v smrti, edini pravi in zvesti človekovi prijateljici.

Z Johano se pogovarjava o rajnih, o materi, očetu, Volku in še o vseh tistih, ki so bili z nama v ječi pod oltarjem in so jih pred petdesetimi leti gnali v smrt.

XXV

Ja, pred petdesetimi leti!

Po lojtri smo zlezle iz umazane vlažne luknje pod oltarjem. Birič nas je s helebardami odgnal na dvorišče. Pet nas je stalo pred velikim sodom postane deževnice. Umivale smo si zatekle obraze in umazano telo. Birič nam je vrgel dolge bele hodnične srajce in nas kot ranjene živali nagnal v veliko sobano zraven kapele. Nagnetle smo se v kot ob dolgi mizi. Birič pa je vsaki obesil okoli vratu usnjen ovratnik z napisom njenega imena. Tako revne smo bile, da bi se gotovo smilile divjim zverem in kamenju ob potu, gospoda pa nas je gledala smehljaje, hladno in prezirljivo.

Skozi vrata je hlapec spehal še dolgega moža, starega Lovra Kesnočnika iz Karlovca. Babe na Placu so pravile, da čara z roko umrlega človeka. Obdolžili so ga, da je vlomil v cerkev sv. Jakoba, ukradel šest hostij in jih prodal nekemu Judu v Gorici za trideset forintov.

Z Johano iz Gase sem se poznala še iz otroških let. Podili sva se po Placu, se skrivali po mestnih vežah in se igrali s frnikulami pred Šmitkovkino štacuno. Sedaj sva bili obtoženi, da imava zveze s Satanom.

Zraven naju je stala stara Pahovka. Birič ji je odrezal drobni sivi kiti. Zabuhel, zguban obraz je bil podoben kljunu divjega orla. Obdolžili so jo, da je iz posvečenih hostij, ki jih je ukradla iz zakristije pri klarisah, iz človeške masli in iz otroških src varila mazilo, s katerim so se mazale coprnice z ozemlja freisinškega gospoda, da so letale na zborovanja na notranjsko Slivnico.

Samí zase, na koncu skupine, sta stali dve čedni deklini Katarina Benedičičeva iz Železnikov in Lucija Vurnikova iz Poljan. Obe sta služili pri župnikih v Selcih in v Poljanah. Gospoda sta ju naznanila zaradi nezaslišanih grehov *crimen laesae maiestatis divinae* — žaljenja vsegamogočega boga — in čarovništva.

Za dolgo, z zelenim prtom pokrito mizo pa so sedeli deželnoknežji krvni sodnik za Kranjsko gospod Georg Gottscheer, sodni pisar Janez Reunig in prisledniki, štari, uveli gospodje z belimi lasuljami, v temnih židanih gvanth.

Pri drugi mizi pa sem zagledala loške žlahtnike, takratnega glavarja gospoda Franca Matija Lampfritzhaimba, kaščarja, pa gospodo iz prifarske in svetoduške graščine.

Bolj kot v vse drugo pa sem se zagledala v strašno mučilno pripravo, o kateri sem slišala že toliko grozovitih reči, v čarovniški stol — *banca iuris ordinarii*. Pred stolom je stal krvni sodnik iz Ljubljane, gospod Hans Heidrich Selinger, o katerem so šepetali po Loki, da je samo v enem letu obglavil in sežgal vsaj šestindvajset živih ljudi in izkopal ter sežgal pa tudi šest rajnkih. Govorili so tudi, da je gospod sodnik nezaslišano bogat. Saj mu plačujejo za vsako čarovnico, ki jo sežge na grmadi, po devetdeset forintov, šest forintov pa za sežiganje čarovniških rekov, celih trideset forintov pa za lomljenje rok.

Hlapec je pripravil čarovniški stol — veliko leseno klado s kolesom in s trakovi iz zelenega grobega platna. Gospoda so gledali mučilne naprave z dopadenjem in pasli oči na obtoženkah, ki smo trepetale v tankih, dolgih srajcah iz grobega hodničnega platna. Gospodje so šepetali med seboj, se nasmihali in si točili iz velike trebušaste steklenice zlato rebulico v rdeče kelihi iz brušenega stekla.

Krvni sodnik Selinger je poklical staro Pahovko. Hlapec jo je privezal na čarovniški stol z zelenimi trakovi. Revno, mršavo telo je ležalo iztegnjeno na strašnem stolu. Roke je imela zvezane z debelo vrvjo na hrbtu, drugi konec vrvi pa je bil v škripcu na stropu, na noge pa ji je hlapec nadel težko železje. Hlapec je dvignil ubogo telo k stropu in ga naglo spuščal. Krvni sodnik pa je izpraševal ubogo starko, ali je uporabljala grešne predmete, ali jih je hotela uporabljati, ali je nosila pri sebi čarovne reke, ali si jih je sama pisala, ali je pela nesramne pesmi, ali je brala hudičeve knjige.

Starka je samo ječala in med torturo izgubila zavest.

Krvni sodnik je z visokim glasom naznanil:

»*Constitutata in merito* noče priznati, zato bo *eodem dato* popoldne ponovno *inquirirana*.«

Na vrsti sta bili obe deklini iz Selc in Poljan.

Tedaj pa se je deželnoknežji sodnik spomnil, da z Johano še nisva dosegli primerne starosti, da sva še v *anno discretionis*, in odredil, da so naju odpeljali iz sodne dvorane v sosednjo kamro, kamor sva slišali ječanje in krike obeh deklet. Slišala sem sodnika, ki je razločno dejal:

»Kurba je globoka jama in prešustnica je ozka jama, obe špegata kakor razbojniki in prevzetne ljudi k sebi pobirata.«

Tedaj pa je Katica zavpila s čudnim visokim glasom:

»Ubijte me! Vse priznam! Zapomnite si pa, da bom Satana, svojega ljubega, poslala nad gospoda iz Selc, ki me je tako gnusno izdal, pa tudi na vas, spoštovane gospode sodnike!«

Torturo so prekinili. Hlapci so odnesli mučilne naprave in hlapec je stopil v čumnato. Sunil me je v hrbet in potisnil skozi vrata v sobano.

Zaslišala sem sodnikov glas:

»Kako se constituta imenuje?«

Zajecjlala sem: »Viktora Marija Novakova.«

Sodnik pa je kar sam nadaljeval: »Hči trgovca s Placa je, Novakova!«

Zdelo se mi je, da me svetoduška grofica gleda z usmiljenjem, moški pa so smehljaje gledali moje ubogo telo.

Sodnik se je obrnil k prisednikom:

»Constituta ima komaj šestnajst let, pa je obtožena, da je imela zvezo s Satanom. Vsejala je razdor in nesrečo v plemenito družino zlahtne gospe Fürnpfeil. Zapeljala je njenega sina, plemenitega in poštenega gospoda Vida Ferdinanda Fürnpfeila, studiosa v Benetkah, s čarobnimi reki, napoji in čarovniškimi obredi.«

Sodnik se je obrnil spet k meni:

»Kje se je constituta naučila čarovništva?«

»Ni res, ni res!« sem zavpila.

Gospodje so me gledali z dopadenjem in zdelo se mi je, da mi verjamejo.

Pa se je spet oglasil ljubljanski sodnik:

»Deklina je izpačenega pota in je padla. Gospodje, ne glejte na nje lepoto! Ništer ne pomaga zunanje lesketanje in lepo videnje, zakaj hudič se tudi zna premeniti v podobnost svetlega angela. Constituta je opasana s hudičevimi striki.«

Sodnik se je obrnil k meni:

»Deklina, priznaj, pa te ne bomo privezali na čarovniški stol!«

Skoraj zavpila sem:

»Priznam, da sem dobra Vidu, vem pa tudi, da je Vid meni še boljši. S Satanom pa nimam ničesar! Vem, da govorim v prazno. Za vas je vsa moja modrost norost, vsa moja bruma in leben ništer, zato me boste obsodili brez Vidovega pričevanja.«

Sodnik je spet govoril gospodom za zeleno mizo:

»Častiti sodni zbor! Ohranite dober svet, da bodo vaša usta vedela razloček imeti. Zakaj kurbe usta so tako sladka kakor satovje in nje grlo je slajši kakor olje. Potlej pa je tako grenko kakor pelin in tako ostro kakor na obe strani režeči meč.«

Zahlipala sem:

»Ništer hudega nisem storila!«

Nihče me ni poslušal.* Sodnik je mirno nadaljeval:

»Že oča constitute je imel pakt s Satanom. Šel je z gospodom Valvazorjem nad Turke, pa smo slišali o njem, da mu je v bojih pomagal sam Satan. Njegovi soldati so bili najbolj junaški, hudič je držal v zraku orožje sovražnikov in jim vračal krogle. Sovražnikovim mečem je odvzel moč in nihče od soldatov Jurija Novaka ni poginil v boju. Vsa vojska in vsa ljubljanska gospoda ve, da je gospod Novak sklenil s Satanom *pacto expresso*, njegovi soldati pa *pacto implicito*! Jasno je, da njegova hči ni boljša! Kakovo je drevo, takovi so tudi sadovi. Volk nikoli ne porodi jagnjeta, ni sova kragulja!«

»Ni res, ni res!« sem hlipala in se hotela iztrgati hlapcu, ki me je držal za zvezane roke.

Tedaj pa so se odprla vrata. Na pragu je stal očetov prijatelj in bojni tovariš doktor Volk Markovič.

Gospoda se je kakor na povelje obrnila h gospodu Markoviču, ki se je v temni bojni opravi z zlatimi našiivi zdel velik in resen. Stal je med vrati in levico držal na ročaju dolge zlate sablje, ki jo je imel privezano za pasom. Zdelo se mi je, da sanjam. Gospod svetnik pa se ni menil za loško gospodo niti za glavarja ne. Stopil je k meni in me prijel za roko:

»Viktora, nisi sama! Tvojemu očetu sem obljubil, da te bom varoval, da bom skrbel zate!«

»Kje so moj oča?« sem hlipala in se oprijela gospoda doktorja, se stisnila k njemu in dvigala sklenjene, krvave roke k njegovim prsim.

Gospod Markovič pa se je obrnil k loški gospodi:

»Namesto da bi se klanjali spominu junaka, vašega rojaka Jurija Novaka, kapitana vojske gospoda barona Valvazorja, ga sramotite. Z njegovo hčerjo pa nespodobno ravnate. Gospod Jurij Novak je padel v boju z dednim sovražnikom. Ni se bal krogel in krogle se izogibajo junakov. Pogum in srčnost sta mu dolgo dala za spremljevalca srečo. Njegovo srce ni poznalo strahu. Grda laž je, kar je govoril ljubljanski krvni sodnik.

Spoštovani in ljubljani moj prijatelj gospod Jurij Novak nikoli ni iskal svetov pri coprniki ali uganjavcih in ne pri mrtvih resnice. Gospod Novak je bil junak, v mišljenju čist, v besedah prijazniv, v vseh delih brez štrafinge, v gledanju pošten, v srcu resničen.

Čim je bil sovražnik nepazljiv, je planil kot blisk in potegnil za seboj generale in vojake.

Zgodilo se je pri klostru svetega Gotharda. Tam smo kamp delali in šotore stavili. Sovražnik je bil na planoti pod kampom. Krščanska vojska je planila z divjimi kriki nad Turke. Boj je trajal le pol ure, posekali smo na tavžente Turkov, jih pometali v Rabo, zavzeli smo petnajst topov, štirideset zastav, srebrne in pozlačene šleme, oklepe, sablje, bodala. Noreli smo od sreče. Tedaj pa vojaki prineso mojega dragega in zvestega tovariša Jurija. Zahrbna krogla mu je prebila prsi. Čisto bel je bil v obraz in komaj je govoril.

Jurij Novak je imel viteško in junaško srce, katero je premoglo gospodovati čez mamona in vse posvetne šace. Umrlo je za svojo domovino. Z vsemi padlimi junaki so ga angeli ponesli iz boja v nebeško oštarijo, v nebeški večni leben, v tovarstvo nebeških purgarjev.»

Gospod Markovič me je prijel za krvave uklenjene roke:

»Viktora, tvoj oča je ves čas mislil nate. Prisegel sem mu, da bom ob tebi, da ti nihče ne bo storil hudega.

Včeraj sem prispel v Ljubljano. Doma me je čakalo samo hudo. Hiša je bila zavita v žalost. Moja žena Lorencija je shirala pred dvema meseci od skrbi in žalosti. V hiši pa me je čakalo še eno žalostno sporočilo. Tvoja zvesta Micka je prijokala v Ljubljano in našla pot do naše hiše. Povedala je, kaj so storili s teboj, in jokaje me je prosila, naj ti pomagam. Oba sva se navsezgodaj pripeljala v Loko. Zdelo se mi je, da spet ležim sredi bojne poljane v globoki vodi, kjer ni nobenega grunta, in tičim v globokem blatu. Duša mi je polna nuje, ko gledam, kaj so storili otroku mojega najboljšega prijatelja.»

Obrnil se je k loški gospodi in zavpil:

»Gospodje, kot bojevniki krščanske vojske in deželni tajnik zahtevam, da izpustite mladoletni dekleti in za danes prenehate z zasliševanjem in tortu-

rami! Dajte proč od sebe zanikrna usta in pustite hudobna usta daleč od vas biti!«

Gospodje so pozabili na razpravo in kot začarani strmeli v Volka. Gospod Markovič pa je še naprej razgovarjal in dišputiral.

Prvi se je znašel glavar. Prekinil je zasliševanje. Gospoda se je preselila v manjšo dvorano, naju z Johano pa je strežaj samega gospoda glavarja odpeljal v svetlo in zračno kamro. Obe sva vekali. Govorili sva o očetu in pozabili nase in najino revo. Gospod doktor Markovič je čez nekaj časa stopil v čumnato in naju odpeljal čez dolge hodnike na dvorišče.

Pred stolpom sem zagledal staro Pahovko in obe dekleti iz Poljanske in Selške doline. Zraven pa je stal stari Lovre Kesnočnik iz Karlovca. Sivi lasje so mu bili krvavi, oko je imel podpluto in črna halja je v cunjah visela z mršavega telesa. Zaslišala sem Pahovkin glas:

»O sveti bog oča, obaruj nas pred hudo smrtjo! Bog oča, kateri si pustil svojega sinu na križi bridko smrt trpeti, obdrži nas! Sveti duh, kateri si nas zaznamenoval z žalbanjem, obaruj nas!«

Loške ženske, ki so stale ob vratih, so nadaljevale v zboru:

»O sveti oča, odtmi te, kateri imajo umorjeni biti, in ne odvreči se od teh, kateri imajo od života dejani biti!«

Spet je povzela stara Pahovka:

»O sveti Peter, ki imaš ključne nebes, vsi sveti apostoli, mučenci in device, vsi svetniki, molite za nas v našem poslednjem strahu in nuji!«

Hlapci so s helebardami pehali uboge obsojence in jih potiskali proti železnim grajskim vratom. Obe z Johano sva glasno vekali.

Gospod doktor Markovič je stopil k meni:

»Viktora, ničesar nisem mogel storiti zanje. Prepozno je! Vedve pa sta obsojeni na izgon iz gospostva freisinškega škofa, ker sta mladoletni.«

»Kaj bo z njimi?« sem zahlipala.

»Vsi so obsojeni na smrt,« je kot odmev ponovil doktor Markovič.

»Verjemita, dekleti, da bo resnica zmagala in svetica, pa čeprav bi imele gosposke sove in netopirji od jeze oslepeti, kajti kdor hudo dela, ta sovražni luč in takih se veliko najde v posvetnih in duhovskih oblastnih službah!«

Stopila sem k Pahovki, jo objela in prijela obe dekleti za krvave roke:

»Ko bi vam mogla pomagati! Vse življenje bom mislila na vas in vse življenje bom sovražila krvnike, ki vas ženejo h Krvavi rihti in na Gavžnik!«

Dekleti sta glasno vekali, Pahovka in Kesnočnik pa sta požugala proti Gradu s stisnjeno pestjo. Kesnočnik je s krvavimi usti spregovoril:

»Prekleti naj bodo krivični sodniki in vsi, ki gonijo v smrt nedolžne ljudi. Preklet bodi falš jezik, roke, katere nedolžno kri prelivajo, krive priče, ki laži govorijo, in vsi, ki med brati kreg narejajo!«

Grajski hlapec naju je z Johano potisnil skozi železne duri. Na klanec je bilo vse črno ljudi. Prihiteli so iz bližnjih vasi in iz mesta. K nama je stopila naša Micka. Objela me je.

Množica je molčala in temno stremela v hlapce s helebardami.

Za Vodnimi vrati nas je čakal Kunstlov voz in Barba nas je vse tri z Micko in Johano odpeljala v njihovo hišo v Pungertu. Še tisto noč pa naju je z Johano odpeljal gospod doktor Markovič v Ljubljano v svojo hišo na Turjaškem trgu.

Še danes v meni odmeva klenkanje malega zvona, ki so mu pravili ma-

lefizglöcklein, in še danes se mi zdi, da v mislih spremljam nesrečne tovariše
jz ječe po loških gasah proti Krvavemu znamenju in Gavžniku.

XXVI

5. marca 1721

Minilo je pet let, kar sem spet zapustila svoj dom v Loki. Včeraj pa sva se pripeljali z Johano spet v Loko in se ponovno vselili v hišo na Placu.

Miklavžu Berniku in svojemu žlahtniku staremu Gregorju sem tako zagvisno obljubila, da bom pomagala puntarjem, pa še Miklavža nisem mogla spraviti iz grajske ječe. Kaj vse sem poskušala pri loški gospodi. Sama sem nesla srebrni jedilni pribor nadutemu glavarju. Čeprav je glavarjeva žena z dopadenjem sprejela jedilni pribor, me je glavar pustil čakati na hodniku kot zadnjega podložnega, preden me je sprejel v kancliji.

»Gnadjiva gospa, kaj takega! Samo čakal sem, kdo bo zapel in pokazal, da se vmešava v reči, ki se ga ne tičejo! Kaj bi dejal plemeniti gospod doktor Markovič, vaš rajni mož, ko bi vedel, da se njegova vdova peha za uporne kmetavze in tako sramoti njegovo ime?«

Planila sem:

»Ne samo moj rajni mož, ves poštenu svet bi moral planiti nad zverine, ki v imenu freisinškega gospoda in celo v božjem imenu preganjajo in more nedolžne poštene kmete in uničujejo njihove družine!«

Glavar mi je obrnil hrbet in odšel v dvorano, hlapec pa mi je odprl vrata. Zame ni bilo več mesta na loškem Gradu.

Loški žlahtniki me niso več vabili na večerje in zabave. Le Liza in Marko Oblak ter gospa Lukančičeva so me obiskovali in z veseljem sprejemali v svojih domovih.

Pa sva z Johano vseeno samevali v veliki hiši na Placu. Zdelo se mi je, da preživljam podobne dneve kot pred petdesetimi leti, ko so me izobčili zaradi nedovoljene ljubezni do Fürnpfeilovega Vida.

Prijatelji iz Ljubljane so mi prigovarjali, naj se vrnem v glavno mesto. In res sva se z Johano preselili v Ljubljano.

Obšla sem vse nekdanje moževe prijatelje, bila sem pri grofu Turjaškem in njegovi ženi. Obljubila sta mi pomoč, čeprav se jima je zdelo neumno in neprimerno, da se stara gospa druží s puntarji in išče pravice za gmajn človeka, ki ji ni niti v rodu.

Pa sem se odpeljala celo na Dunaj. Prijateljica Karolina me je sprejela čez vse pristrčno in me vlekla celo na cesarski dvor. Tam pa nihče ni poslušal mojih lamentacij, dobrohotno so se mi nasmihali in zdelo se mi je, da mislijo, da nisem čisto pri pravi pameti.

Vrnila sem se v Ljubljano in živela z Johano zaprta med štiri stene velike palače na Turjaškem trgu. Bala sem se in še se bojim, kajti vem, da glavar Anton Egkher in njegovi hlapci ne bodo odnehali in se bodo maščevali ne samo upornim kmetom, temveč tudi meni za vsako besedo, ki sem mu jo vrgla v hudobni obraz.

Prejšnji teden pa je pribežal v Ljubljano Miklavžev najmlajši sin Janže. Odločno je vstopil v našo bleščečo jedilnico. Brez pozdrava je planil:

»Oča so mrtvi! Hudiči so ga ubili! Sestradali so ga pod oltarjem svete kapele na Gradu!«

Zavrtelo se mi je od slabosti zaradi hude novice. Janže pa je nadaljeval:

»Saj veste, da je novi škof Janez Frančišek prezidal ves grad.«

»Pa kaj ima to opraviti s tvojim očetom?«

»Glavar je najel dvaintrideset zidarjev, dvesto deset pomočnikov, dva mešalca malte in štiriindvajset dninarjev. Z brati in fantini iz Pungerta delamo na Gradu.«

Zaslutila sem resnico.

»Pa si videl očeta?«

»Videl sem ga! Mojstri so ogledovali stolp in temelje, mene pa so določili, da sem svetil z leščerbo. Lojtra je stala na dnu ječe in segala prav do oltarja. Po njej smo se spustili za oltarjem v grajski kapeli v globoko jamo, naj-grozovitejšo ječo na svetu.«

»Janže,« sem planila, »poznam tisto ječo in Johana jo tudi pozna in na stotine sežganih in pobitih na Gavžniku in pri Krvavi rihti jo je poznalo in vsi bomo z vami in tvojim očetom, ki je junak in mučenec!«

Janže pa ni poslušal moje klagovanje, z jeznim glasom je nadaljeval:

»Plazil sem se po lojtri. Ko sem posvetil po tesnem črnem prostoru, sem zagledal veliko črno podgano, ki se je podila po prostoru in nas gledala s svetlimi očmi. Tedaj pa sem zagledal bele kosti in veliko belo mrtvaško lobanjo! Vedel sem, vedel sem tako zagvisno, kot bi mi povedal sam glavar Egkher: To so naš oča, naš nesrečni oča!«

»Kaj pa gospoda?« sem planila vmes.

»Ah, kaj, pisar, ki se je počasi spuščal po lojtri, je štmamo pogledal po prostoru in mirno dejal:

»Tole bo treba počistiti! Keha bomo še potrebovali!«

Gospod glavni mojster pa so planili:

»Ali ne vidite, da so tam človeške kosti, da tam leži človek, ki so ga pozabili v ječi?«

Gospod pisar je povzdignil glas:

»Kosti so stare, kdo bi se brigal za vse coprnike in rebele, ki so pustili življenje pod grajskim turnom.«

Pozabil sem, da sem le ubogi dninar. Vedel sem le eno, da sem končno našel očeta, da končno vem, kje je končal vodja upornih kmetov, upornik, ki se je upal na Dunaj pred samega cesarja, moj ubogi, nesrečni oča!«

Zakričal sem:

»Prekleta gospoda! Prekleta pravica!«

Pisar, ki je slutil, da sem odkril resnico, je planil:

»Golazen kmetska, izgini!«

Pograbil je leščerbo in me pehal v notranjost kehe. Gospod mojster, ki so cenili moje delo, pa so mirili pisarja in upihnili plamen v leščerbi. Skočil sem na lojtro in se povzpel v kapelo. Do noči sem se skrival v grmovju pod grajskim obzidjem, ponoči pa sem se splazil čez porušeno obzidje in se od tam po hostah približal Ljubljani.«

Verjela sem vse, besedo za besedo. Vedela sem, da fantin govori resnico in da mi ga je Vsegamogoči poslal, da mu pomagam.

Fantu sem sama nalila vroče vode v veliko železno kad, da se je očedil. Pri Mayerju sem kupila meščansko oblačilo za mojega gosta, celo klobuk in palico sem našla.

Janž se je preoblekel v mehko svileni oblačilo in se spremenil v zalega, stasitega purgarja. Samo Johana je fantina spoznala, družina pa je verjela, da me je obiskal končno možev daljni žlahtnik, ki bo ostal pri nas.

Čez tri dni smo se odločili, da se z Johano in Janžem odpeljemo v Loko, kjer pripravljajo gospodje kapucini nezaslišano novost — pasijonsko procesijo v gmajn jeziku.

10. marca 1721

Včeraj sem bila v kapucinarskem samostanu. Takoj so me odpeljali k samemu gospodu gvardijanu častitemu očetu Agatangelu. Gospod gvardijan so prišli iz Gorice. Po Loki so govorili, da so njegovega brata razčetrili na goriškem Travniku.

Gospodu sem povedala o strašni najdbi v grajski ječi. Poklicali so sobrata in rojaka iz Gorice častitega gospoda patra Romualda.

Oba gospoda sta pozabila na duhovniško dostojanstvo, na spoštovanje, ki sta ga dolžna visokemu glavarju gospodu baronu Egkherju, predstojniku bratovščine sv. Rešnjega telesa in dobrotniku loške pasijonske procesije. Po latinsko sta klicala diabolusa, satana in vse hudobne sile pekla nad hudobnega grajskega glavarja. Gospod pater Romuald se je prvi zbral in se obrnil k meni:

»Oprostite, gospa, da sva se tako spozabila, a oba sva na Travniku v Gorici izgubila najina brata. Razčetrili so ju in izobesili dele njunih krvavečih trupel na kole ob mestnih vratih.«

Gospod gvardijan pa je dodal:

»Miklavž Bernik se je pridružil trumi svetnikov, ki jih je gospoda poslala pred nebeški tron.«

Obrnil se je k meni:

»Kosti našega prijatelja Miklavža bomo kapucini skrivaj zakopali v grobnici naše cerkve. Ponoči pa bomo vsi bratje peli bilje za mir njegove duše.«

Tiho sem se vračala po ozkih gasah domov na Plac.

XXVII

12. aprila 1721

Že ves teden se Loka pripravlja na pasijonsko procesijo. Če pogledam skozi okna naših izb spredaj, je pred mano ves Plac. Kmetje že ves teden postopajo po mestu, pivnice so polne. Skupine poljanskih, žabniških, dorfarskih, virmaških in drugih kmetskih fantinov postajajo ob pivnicah in ob cerkvi sv. Jakoba. Fantini prenašajo v rokah temna in bela oblačila, ki so jih dobili v kapucinarskem klostru.

Pri nas se zbirajo že ves teden fantini iz Pungerta in z Osoj. V obeh velikih izbah zadaj smo raztegnili dve dolgi mizi. Fantini so pripeljali sodček vina, z Johano pa sva napekli hlebce pšeničnega kruha in narezali prekajeno mesovje.

Ob večerih pa kljub opozorilu gospoda gvardijana Agatangela, naj igralci ne tekajo kot pustne šeme po gasah, v mestu kar mrgali rdečih hudičev z dolgimi repi in velikimi ostrimi rogovi na glavi. Pravili so, da so se zaletavali v gospe in gospodinje, ki so zaradi firbca še zvečer vstopale v štacune in mesnice. Gospo Egkherjevo, ženo žlahtnega gospoda glavarja, pa so menda obmetavali z blatom in umazanijo, ki jo je polno po naših gasah.

Včeraj smo Placarji postavili na okna na Plac srebrne svečnike z belimi svečami. Plac so hišni gospodarji že zjutraj okrasili z mladimi brezami, ki so jih ob hišah zasadili v prav za to izklesane kamnite kvadrate. Popoldne pa je bilo čez vse slovesno in praznično v mestu. Plac je žarel od pravih voščenih sveč, ki so jih že pred četrto uro popoldne gospodinje prižgale na oknih.

Pri nas pa je bilo posebno živo. Kmečki fantini so se v izbah zadaj preoblačili v strašna črna oblačila. Glave so si pokrili in ovili s črnimi kapucami, ki so jim zakrivalle obraze. Nanje je mojster Jamšek namalal grozljive bele mrtvaške glave.

Z Gregorjem, Barbaro in Johano smo si pred okna spredaj postavili stole in čakali na začetek svetega pasijona.

Točno ob štirih popoldne so zazvonili pri Sv. Jakobu, na Fari, na Hribcu, v Crngrobu, na Suhi in še dalje po vaseh, ki so posejane po ravnini proti Kranju in Ljubljani.

Nasproti naše hiše v Rotovžu sem zagledala pred odprtim razsvetljenim oknom gospođa glavarja Egkherja. Od sija sveč so se mu lesketali in svetili zlahtni kamni na židanem gvantu. Ob njem je stala njegova drobna žena, ki se je kar izgubljala v židanih kiklah in pod grmado belih zaručanih las. Na sosednjih oknih so stali zlahtni iz prifarske in puštalske graščine. Grofica od Svetega Duha pa je pokončno in ponosno stala sama ob zadnjem oknu. Nenadoma sem zagledala na osrednjem oknu ljubljanskega grofa Turjaškega. Škodoželjno sem se nasmehnila, kajti vedela sem, da se želi loški glavar postaviti pred visokim gospodom s pasijonsko igro v gmajn šprahi.

Na Placu se je prikazal jezdec v rdeči opravi, za njim so korakale bratovščine v belih in rjavih kutah.

Nato pa je dvajset nosačev prineslo velik lesen oder in ga postavilo zraven vodnjaka prav pred glavarjevo okno.

V okornih verzih v gmajn šprahi so igralci pripovedovali o padcu prvih staršev, o izgonu iz raja in o Kristusovem trpljenju. Trepetala sem od sovraštva in jeze, ko sem gledala, kako baron ošabno opazuje podložnike, ki govore tako, kot so jih naučili v kloštru. Videla sem, kako se glavar obrača h grofu Turjaškemu. Nato se je nagnil h gospodu gvardijanu Agatangelu, ki je stal med obema gospodoma.

Zadnji oder so odnesli s Placa.

Tedaj pa so se vsule iz vseh hiš na Klancu, iz naše hiše in iz temnih prehodov, ki vodijo s Placa na Lontark, črne postave z belimi mrtvaškimi lobanjami. Preplavile so Plac, se ustavljale pred Rotovžem in nemo strmele v razsvetljena okna.

Na sercu je prihajala velikanska Smrt s peščeno uro v roki. Za njo so stopale smrti, preoblečene v duhovnike, od papeža do kaplanov. Za drugo orjaško Smrtjo z bandomerom pa so stopale posvetne smrti od cesarja do kmeta in berača.

Skoraj do okna, ob katerem je stal glavar Egkher, pa se je vzpela navadna kmečka Smrt s koso v roki.

Opazovala sem glavarja in gospodo ob njem. Še vedno so se dobrohotno smehljali. Gospoda je menila, da je vse le igra, le prizor iz pasijonske procesije. Le gospod gvardijan oča Agatangelus se je nemirno prijemal za dolge rokave redovniškega oblačila in se oziral po avtorju besedila patru Romualdu.

Tedaj pa je od Rotovža po vsem Placu zadonel močan, jasen glas našega Janžeta, Miklavževega sinu.

Kmetska Smrt je stala na hoduljah ob oknu, vzpenjala se je visoko ob hiši in njen glas je zavladal nad Placom. Bilo je čisto tiho in natančno sem razumela besede, ki jih je govoril Janže glavarju in gospodi:

»Jaz sem slepa, vendar vse umorim in s svojo koso veliko škodo storim, glavarji, valpti, vojščaki, žlahtniki, ja, vsa moč celega sveta, kar živi, to pod mojo oestro koso stoji. Jaz sem brez kože, sama kost, zatorej ne maram za nobeno visokost.«

Glavar in gospoda so se nemirno premikali. Glavar je strmel v mrtvaško lobanjo, ki se je vse bolj nagibala skozi okno v izbo.

Smrt pa je še glasneje govorila:

»Tudi z vami h koncu gre. Danes glavar, jutri mrtev. Potehmal pa celo ostra sodba pojde čez gosposčino, katera svoje službe prav ne pelja. Ti mogoči bodo močno štrafani.«

Glavar se je nagnil skozi okno in klical stražarje.

Na Placu pa je bilo vse več črnih postav z mrtvaškimi lobanjami. Že se je približala oknu druga Smrt s peščeno uro in lovorovim vencem na glavi. Z globokim glasom je spregovorila:

»Maščevali se bomo nad tujo gospodo, ki se vzdiguje nad nas. Čeprav je le sramotno blato, dokler je živa in dokler jo arcat flika, tako vendar h koncu gre!«

Glavar je skušal zaloputniti okno.

Pogledala sem čez Plac. Sveče v plemiških hišah so ugašale, gospoda se je skrila v visoke kamnite hiše.

Po Placu pa je tekalo vse več črnih smrti. Tolkle so po zapahnenih durih, vzklikale in klicale maščevanje zaradi nedolžno prelite krvi.

Hlapcev s helebardami ni bilo. Grad in njegovi so se zbal in se skrili za železne zapahe.

Po Placu pa so se podile Smrti in purgarji v svečanih oblačilih. Gospodinje so prinašale potice in bobe. Možje so natakali v velike čaše rumeno rebulo.

Z Johano sva stali ob razsvetljenem oknu. Obe sva čutili, da se svet spreminja, da niswa več zasramovani obsojenki, da sva na drugi strani, v svetu, ki prihaja in zmaguje.

XXVIII

Viktora Marija Novakova, vdova doktorja Volka Markoviča, in Johana Plavčeva sta umrli 22. dan meseca maja 1722. leta.

Loški glavar Egkher je vse od Viktorinega prihoda spremljal njeno sestajanje z upornimi kmeti. Ker se ni hotel zaplesti in zameriti dunajski in ljubljanski gospodi, je obnovil proces iz leta 1664. V Loko je poklical znane juriste z Dunaja, iz Ljubljane in Gradca. Komisijo je vodil kriminalni sodnik iz Ljubljane doktor Weinacht.

Javno so razglasili, da, kdor se je zvezal s Satanom, vse življenje pripada Satanu. Nobena molitev, nobena procesija mu ne pomaga, da bi se rešil spon s Satanom. S telesom in dušo, z mesom in krvjo je za vedno pripisan hudiču.

Po božji zapovedi, po cesarskih zakonih in po natančni preiskavi, ki jo je izvršila krvava sodnija, so obsodili Viktoro Marijo Novak in Johano Plavec zaradi zveze s Satanom, zaradi čaranja in zavajanja gmajn ljudi v spore z

gosposčino, da ju odpeljejo h Krvavi rihti in usmrte s cesarskim mečem. Njuni trupli pa sežgo na Gavžniku v prah in pepel.

Po cesarskem krvavem pravu je bila sodba opolnomočena 20. dan maja 1722. leta. Komisija iz Gradca je obsodbo potrdila. Izvedli pa so jo 22. dan meseca maja 1722. leta na Gavžniku v Loki.

Pepel gospe Viktorje in njene zveste Johane je veter razpihal z Gavžnika proti Loki, v obe dolini, čez hribe na Tolminsko in čez Sorško polje v Ljubljano.

S spoštovanjem in hvaležnostjo se spominjam profesorja dr. Pavleta Blaznika, čigar bogate razprave o freisinški Loki, posebno Odmev velikega tolminskega punta na tleh loškega gospostva (LR 10. 1963, 84—96), so osnova za to moje pisanje.